

[Μέρος Στ', Τμήμα ΙΙ, Κεφάλαιο Δεύτερο: Περί της τάξεως κατά την οποία οι κοινωνίες συντάσσονται κατά φύση με σκοπό την ευημερία μας].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Α. Smith αναφέρεται στον Μεγάλο Πέτρο (Σημ. αγγλ. έκδ.).
2. Ο Α. Smith αναφέρεται εδώ στον Henry Home, λόρδο Kames και στο έργο του *Essays on the Principles of Morality and Natural Religion* (1751) (Σημ. αγγλ. έκδ.).
3. Ο Α. Smith αναφέρεται στον Γουλιέλμο της Οράγγης (Σημ. αγγλ. έκδ.).
4. Πλάτων, *Κρίτων*, 51 c. (Σημ. αγγλ. έκδ.).

ADAM SMITH

Έρευνα για τη φύση και τις αιτίες του πλούτου των εθνών

Αποσπάσματα*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

1. Η ετήσια εργασία κάθε έθνους είναι το απόθεμα από το οποίο εφοδιάζεται αρχικά με όλα τα αγαθά που είναι αναγκαία και χρήσιμα και που καταναλίσκονται κατά τη διάρκεια ενός έτους. Αυτά συνίστανται πάντα, είτε στο άμεσο προϊόν αυτής της εργασίας είτε σε όσα το προϊόν της αγοράζει από άλλα έθνη.
2. Κάθε λαός είναι λοιπόν καλύτερα ή χειρότερα εφοδιασμένος με τα προς το ζην, όσο μεγαλύτερη ή μικρότερη είναι η αναλογία του προϊόντος προς τον αριθμό των ανθρώπων που το καταναλίσκουν.
3. Αυτή η αναλογία όμως προσδιορίζεται σε κάθε έθνος από δύο διαφορετικούς παράγοντες: πρώτον, από την επιδεξιότητα, διεξιοτεχνία και κρίση με την οποία ασκείται γενικά η εργασία και δεύτερον, από την αναλογία αυτών που απασχολούνται σε χρήσιμη εργασία αφ' ενός, προς εκείνους που δεν απασχολούνται σε χρήσιμη εργασία αφ' ετέρου. Από αυτές τις δύο συνθήκες εξαρτάται κάθε φορά αν είναι επαρκής ή ανεπαρκής ο

* Τα αποσπάσματα που ακολουθούν μεταφράστηκαν από την ακόλουθη έκδοση: Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, τομ. I-II, Oxford University Press, 1976. Απόδοση στα ελληνικά: (σσ. 71-102) Ρόη Μαλιώρη και (σ.σ. 103-110) Δ. Γράβαρης. Θεώρηση μετάφρασης: Μ. Αγγελίδης, Δ. Γράβαρης.

ετήσιος εφοδιασμός με αγαθά, ανεξάρτητα από το έδαφος, το κλίμα ή τη γεωγραφική έκταση μιας χώρας.

4. Η αφθονία ή η στενότητα αυτού του εφοδιασμού σε αγαθά φαίνεται να εξαρτάται περισσότερο από τον πρώτο παρά από τον δεύτερο παράγοντα. Στους πρωτόγονους λαούς των κνηγών και των ψαράδων, κάθε ικανό προς εργασία άτομο απασχολείται λίγο ως πολύ σε χρήσιμη εργασία και επιδιώκει, όσο είναι δυνατό, να εφοδιάσει με αγαθά τόσο τον εαυτό του, όσο και εκείνους από την οικογένεια ή τη φυλή του, οι οποίοι είναι είτε πολύ ηλικιωμένοι είτε πολύ νεαροί είτε πολύ αδύνατοι για κνήγι ή ψάρεμα. Τέτοιοι λαοί ζουν όμως σε τόσο μεγάλη ανέχεια που συχνά είναι αναγκασμένοι, ή τουλάχιστον νομίζουν ότι είναι αναγκασμένοι, μερικές φορές να σκοτώνουν και άλλοτε να εγκαταλείπουν τα ανήλικα, τους γέροντες και τους ανάπηρους, έτσι που να πεθαίνουν από την πείνα ή να κατασπαράζονται από άγρια θηρία. Αντίθετα, σε πολιτισμένα και ευημερούντα έθνη, παρ' όλο που ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν εργάζεται καθόλου και που πολλοί καταναλίσκουν προϊόν δεκαπλάσιας, συχνά μάλιστα εκατονταπλάσιας εργασίας από ό,τι το μεγαλύτερο μέρος των εργαζομένων, ωστόσο το προϊόν της συνολικής εργασίας της κοινωνίας είναι τόσο μεγάλο, ώστε συχνά να είναι όλοι επαρκώς εφοδιασμένοι με τα προς το ζην. Ακόμη και ο εργάτης των χαμηλότερων και πτωχότερων στρωμάτων, εφόσον εργάζεται με επιμέλεια και φιλοπονία, μπορεί να απολαμβάνει ένα μεγαλύτερο μερίδιο από τα προς το ζην από ό,τι είναι σε θέση να αποκτήσει ένας πρωτόγονος.

5. Τα αίτια αυτής της βελτίωσης στις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας, καθώς και η τάξη με την οποία διανέμεται κατά φύσιν το προϊόν της μεταξύ των ανθρώπων διαφορετικών στρωμάτων και κοινωνικής θέσης, αποτελούν το αντικείμενο του Πρώτου Βιβλίου αυτής της έρευνας.

6. Όποιο και αν είναι το πραγματικό επίπεδο επιδεξιότητας, δεξιότητας και κρίσης κάθε εργαζόμενου λαού, η ετήσια αφθονία ή στενότητα αγαθών πρέπει να εξαρτάται, με δεδομένο το επίπεδο αυτό, από την αναλογία του αριθμού των ετησίως απασχολούμενων σε χρήσιμη εργασία προς τον αριθμό εκείνων, που δεν απασχολούνται σε χρήσιμη εργασία. Όπως θα φανεί αργότερα, ο αριθμός των χρησίμων και παραγωγικών εργατών είναι παντού ανάλογος προς την ποσότητα αποθέματος κεφαλαίου που χρησιμοποιείται προκειμένου να τους απασχολήσει, καθώς

και από τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται το κεφάλαιο. Το Δεύτερο Βιβλίο, λοιπόν, πραγματεύεται τη φύση του κεφαλαιακού αποθέματος, τον τρόπο με τον οποίο αυτό βαθμιαία συσσωρεύεται, τις διαφορετικές ποσότητες εργασίας που θέτει σε κίνηση, ανάλογα με τις διαφορετικές χρήσεις του.

7. Έθνη αρκετά προηγμένα ως προς την επιδεξιότητα, δεξιότητα και κρίση με την οποία εργάζονται, ακολούθησαν πολύ διαφορετικά σχέδια στην οργάνωση και κατεύθυνση της εργασίας, σχέδια που δεν ευνόησαν εξ ίσου την αύξηση του προϊόντος της εργασίας. Η πολιτική ορισμένων εθνών ενθάρρυνε κατ'εξοχήν την αγροτική δραστηριότητα, ενώ η πολιτική άλλων την οικονομία των πόλεων. Σχεδόν κανένα έθνος δεν μεταχειρίστηκε ισότιμα και αμερόληπτα τις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες. Η πολιτική στην Ευρώπη, από την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ευνόησε κυρίως τις τέχνες, τη χειροτεχνία και το εμπόριο, δηλαδή την οικονομία των πόλεων και όχι τη γεωργία, δηλαδή τις αγροτικές δραστηριότητες. Οι περιστάσεις που εισήγαγαν και καθιέρωσαν την πολιτική αυτή, εξηγούνται στο Τρίτο Βιβλίο.

8. Μολονότι στην αρχή, αυτά τα διαφορετικά σχέδια εισήχθησαν, ίσως, από τα ιδιωτικά συμφέροντα και τις προκαταλήψεις των επιμέρους νομικών τάξεων, χωρίς να λαμβάνονται υπ' όψη ή να προβλέπονται οι συνέπειες που είχαν για τη γενική ευημερία της κοινωνίας, παρ' όλα αυτά έδωσαν έναυσμα σε τελείως διαφορετικές θεωρίες περί πολιτικής οικονομίας, από τις οποίες άλλες εκθειάζουν τη σημασία της αστικής κι άλλες της αγροτικής δραστηριότητας. Οι θεωρίες αυτές άσκησαν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση, όχι μόνο της γνώμης των μορφωμένων ανθρώπων, αλλά και της πολιτικής των ηγεμόνων και των κυρίαρχων κρατών. Στο Τέταρτο Βιβλίο προσπάθησα με όση πληρότητα και ακρίβεια μου ήταν δυνατό, να εξηγήσω αυτές τις διαφορετικές θεωρίες καθώς και τις κύριες επιδράσεις που άσκησαν σε διαφορετικές εποχές και έθνη.

9. Αντικείμενο των τεσσάρων πρώτων Βιβλίων είναι να εξηγήσει σε τι συνίσταται το εισόδημα του μεγαλύτερου μέρους ενός λαού ή ποια είναι η φύση των αποθεμάτων εκείνων που σε διαφορετικές εποχές και έθνη προσδιόρισαν το ύψος της ετήσιας κατανάλωσής τους. Το Πέμπτο και τελευταίο Βιβλίο πραγματεύεται τα έσοδα του κυρίαρχου ή της πολιτείας. Στο βιβλίο αυτό προσπάθησα να δείξω, πρώτον, ποιες είναι οι απαραίτητες

δημόσιες δαπάνες, ποιες από αυτές πρέπει να καλύπτονται από τη γενική συνεισφορά ολόκληρης της κοινωνίας, και ποιες από αυτές μόνον από ορισμένες ομάδες ή από μεμονωμένα μέλη της. Δεύτερον, ποιες είναι οι διάφορες μέθοδοι χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών που επιβαρύνουν ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο, καθώς και ποια είναι τα κυριότερα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της κάθε μεθόδου. Τρίτο και τελευταίο, προσπάθησα να δείξω, ποιοι είναι οι λόγοι και οι αιτίες, που επέβαλαν σχεδόν σε όλες τις σύγχρονες κυβερνήσεις να υποθηκεύσουν ένα μέρος των εσόδων τους ή να συνάψουν δάνεια, καθώς και ποιες υπήρξαν οι συνέπειες αυτών των δανείων για τον πραγματικό πλούτο, δηλαδή για την ετήσια παραγωγή της γης και της εργασίας της κοινωνίας.

ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Τα αίτια της βελτίωσης των παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας και η τάξη, κατά την οποία το προϊόν της εργασίας διανέμεται κατά φύση μεταξύ των διαφορετικών βαθμίδων του πληθυσμού

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Καταμερισμός της εργασίας

1. Η μεγίστη βελτίωση στις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας καθώς και το μεγαλύτερο μέρος της επιδεξιότητας, δεξιοτεχνίας και κρίσης, που την κατευθύνουν ή την οργανώνουν παντού, φαίνεται να είναι το αποτέλεσμα του καταμερισμού της εργασίας.

[...]

5. Η τεράστια αυτή αύξηση στην ποσότητα της εργασίας, την οποία, σαν αποτέλεσμα του καταμερισμού της εργασίας, είναι σε θέση να εκτελεί ο ίδιος αριθμός ανθρώπων, οφείλεται σε τρεις διαφορετικούς παράγοντες: Πρώτον, στην αύξηση της επιδεξιότητας κάθε εργάτη ξεχωριστά, δεύτερον, στην εξοικονόμηση του χρόνου, που συνήθως σπαταλιέται με τη μετακίνηση από το ένα είδος εργασίας στο άλλο, τέλος στην εφεύρεση ενός μεγάλου αριθμού μηχανών, που διευκολύνουν και συντομεύουν την εργασία και καθιστούν ένα μόνον άνθρωπο ικανό να εκτελεί την εργασία πολλών ανθρώπων.

[...]

9. Ωστόσο, κάθε βελτίωση των μηχανών, με κανένα τρόπο δεν ήταν το αποτέλεσμα εφευρέσεων από εκείνους που χρησιμοποιούσαν τις μηχανές. Πολλές βελτιώσεις οφείλονται στην ιδιοφυΐα των κατασκευαστών μηχανών όταν η κατασκευή τους έγινε αντικείμενο της δραστηριότητας ενός ξεχωριστού κλάδου· και ορισμένες οφείλονται στην ιδιοφυΐα εκείνων που ονομάζονται φιλόσοφοι ή άνθρωποι της θεωρητικής σκέψης, που δουλειά τους δεν είναι να κατασκευάζουν αλλά να παρατηρούν· και οι οποίοι, γι' αυτό το λόγο, είναι συχνά σε θέση να συνδυάζουν τις δυνατότητες των πιο διαφορετικών και ανόμοιων αντικειμέ-

νων. Με την πρόοδο της κοινωνίας, η φιλοσοφία ή η θεωρητική σκέψη γίνεται, όπως κάθε άλλη απασχόληση, ο κύριος ή ο μοναδικός κλάδος και απασχόληση μιας ιδιαίτερης τάξης πολιτών. Όπως και κάθε άλλη απασχόληση, υποδιαιρείται σ' έναν μεγάλο αριθμό διαφορετικών ειδικοτήτων, κάθε μια από τις οποίες απασχολεί μια ιδιαίτερη μερίδα ή τάξη φιλοσόφων και αυτή η υποδιαίρεση της φιλοσοφικής απασχόλησης, όπως και κάθε άλλη, βελτιώνει τη δεξιότητα και εξοικονομεί χρόνο. Κάθε άτομο γίνεται πιο ειδικό στον ιδιαίτερο κλάδο του, αφιερώνεται συνολικά περισσότερη εργασία, ενώ αυξάνεται σημαντικά το προϊόν της επιστημονικής δραστηριότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η αρχή που διέπει τον καταμερισμό της εργασίας

1. Ο καταμερισμός της εργασίας, από τον οποίο πηγάζουν τόσα πλεονεκτήματα, δεν είναι κατ' αρχήν το αποτέλεσμα μιας ανθρώπινης σοφίας, που προβλέπει και επιδιώκει τη γενική ευημερία. Ο καταμερισμός της εργασίας είναι η αναγκαία, αν και πολύ αργή και σταδιακή, συνέπεια μιας ορισμένης τάσης στην ανθρώπινη φύση, η οποία δεν έχει υπόψη της μια τόσο εκτεταμένη ωφελιμότητα: της τάσης να διαπραγματεύεται, να παζαρεύει και να ανταλλάσσει το ένα πράγμα με το άλλο.

2. Το αν αυτή η τάση αποτελεί μια από εκείνες τις αφετηριακές αρχές της ανθρώπινης φύσης, που δεν μπορούν να αναλυθούν παραπέρα, ή αν, καθώς φαίνεται πιθανότερο, είναι το αναγκαίο αποτέλεσμα των ικανοτήτων του λόγου και της ομιλίας, δεν αποτελεί θέμα της παρούσας έρευνας. Πάντως αυτή η τάση είναι κοινό γνώρισμα όλων των ανθρώπων και δεν συναντάται σε κανένα άλλο είδος ζώων, που δεν φαίνεται να γνωρίζουν ούτε αυτό ούτε κανένα άλλο είδος συμβάλλεσθαι. Δύο λαγωνικά που κυνηγούν το ίδιο θήραμα, συχνά φαίνονται σαν να ενεργούν κατόπιν κάποιας συμφωνίας. Το καθένα στρέφει το θήραμα προς το άλλο ή πασχίζει να του κόψει το δρόμο όταν το άλλο το στρέφει προς εκείνο. Αυτό ωστόσο δεν είναι αποτέ-

λεσμα μιας συμφωνίας, αλλά της τυχαίας σύμπτωσης των παθών τους στο ίδιο αντικείμενο εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή. Ποτέ δεν είδε κανείς ένα σκύλο να ανταλλάσσει ένα κόκκαλο με άλλο σκύλο σε δίκαιη και σκόπιμη ανταλλαγή. Ποτέ δεν είδε κανείς ένα ζώο, που με τον τρόπο του και τις κραυγές του να δίνει στο άλλο να καταλάβει ότι αυτό είναι δικό μου, εκείνο είναι δικό σου, ή επιθυμώ να ανταλλάξω αυτό με εκείνο. Όταν ένα ζώο θέλει να αποκτήσει κάτι, είτε από τον άνθρωπο είτε από κάποιο άλλο ζώο, δεν έχει άλλο μέσο πειθούς παρά να κερδίσει την εύνοια αυτών, την υπηρεσία των οποίων χρειάζεται [...] Ο άνθρωπος συχνά χρησιμοποιεί τα ίδια τεχνάσματα με τους συνανθρώπους του και δεν έχει άλλο μέσο να τους κάνει να πράξουν σύμφωνα με τις διαθέσεις του, προσπαθεί με αναξιοπρέπεια και κολακεία να κερδίσει την εύνοια τους. Δεν έχει όμως το χρόνο να κάνει κάτι τέτοιο σε κάθε περίπτωση. Ο άνθρωπος στην πολιτισμένη κοινωνία χρειάζεται διαρκώς τη συνεργασία και τη βοήθεια των πολλών, ενώ για να κερδίσει τη φιλία των λίγων, δεν του φτάνει ούτε ολόκληρη η ζωή του. Σχεδόν όλα τα ζώα, από την στιγμή που φτάνουν στην ωριμότητα, είναι ανεξάρτητα και δεν χρειάζονται πλέον, στη φυσική τους κατάσταση, καμιά βοήθεια από τα άλλα ζώα. Αντίθετα ο άνθρωπος έχει πάντα ανάγκη από τη βοήθεια των συνανθρώπων του και είναι μάταιο να την περιμένει μόνον από την αγαθή τους προαίρεση. Είναι πιθανότερο να το πετύχει αυτό αν μπορεί να στρέψει τον εγωισμό τους προς το συμφέρον του, δείχνοντάς τους, ότι είναι προς το συμφέρον τους να κάνουν αυτό, το οποίο αυτός επιθυμεί. Καθένας, που προτείνει στον άλλον μιαν ανταλλαγή, προτείνει κάτι τέτοιο: δώσε μου αυτό που θέλω και θα πάρεις αυτό που θέλεις. Αυτό είναι πάντα το νόημα κάθε τέτοιας πρότασης και με αυτό τον τρόπο αποκτούμε ο ένας από τον άλλο το μεγαλύτερο μέρος των καλών υπηρεσιών, που χρειαζόμαστε. Δεν περιμένουμε από την αγαθή προαίρεση του κρεοπώλη, του ζυθοποιού και του αρτοποιού να φάμε, αλλά από το ενδιαφέρον τους για το δικό τους συμφέρον. Δεν απευθυνόμαστε στην ανθρωπιά τους, αλλά στον εγωισμό τους και δεν τους μιλάμε για τις δικές μας ανάγκες, αλλά για τα δικά τους πλεονεκτήματα. Κανείς εκτός από ένα ζητιάνο δεν θα ήθελε να εξαρτάται κυρίως από τη φιλανθρωπία των συνανθρώπων του, αλλά και ο ζητιάνος ακόμα δεν επαφίεται μόνο σ' αυτή. Ελεήμονες άνθρωποι του παρέχουν βέβαια τα απολύτως αναγκαία για την

επιδίωξη, όμως ούτε θέλουν ούτε μπορούν να τον εφοδιάσουν με όλα όσα αυτός χρειάζεται. Το μεγαλύτερο μέρος των περιστασιακών αναγκών του καλύπτεται, όπως και στους άλλους ανθρώπους μέσω συναλλαγών-ανταλλαγών και αγοράς. Με τα χρήματα της ελεημοσύνης αγοράζει φαγητό. Ανταλλάσσει τα χαρισμένα παλιά ρούχα είτε με άλλα, που του ταιριάζουν καλύτερα, είτε με στέγη είτε με φαγητό είτε με χρήμα, με το οποίο πάλι μπορεί να αγοράσει τρόφιμα, ρούχα ή στέγη.

3. Εφ' όσον η συναλλαγή, η ανταλλαγή και η αγορά μάς εφοδιάζει με τα περισσότερα αγαθά που χρειαζόμαστε, έτσι, αυτή η τάση για ανταλλαγή είναι εκείνη, που δίνει ώθηση στον καταμερισμό της εργασίας [...]

Η ανθρωπίνη αυτή τάση για ανταλλαγή, όχι μόνο διαμορφώνει την ποικιλία των ταλέντων που παρατηρούμε στα διάφορα επαγγέλματα αλλά και καθιστά χρήσιμη μια τέτοια διαφοροποίηση (και ποικιλία).

[...]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο καταμερισμός της εργασίας οριοθετείται από την έκταση της αγοράς

1. Αφού η ικανότητα για ανταλλαγή προκαλεί τον καταμερισμό της εργασίας, τότε η έκταση αυτού του καταμερισμού θα πρέπει πάντα να προσδιορίζεται από την έκταση της ικανότητας για ανταλλαγή ή με άλλα λόγια, από την έκταση της αγοράς. Όταν η αγορά είναι πολύ μικρή, κανείς δεν ενθαρρύνεται να αφοσιωθεί αποκλειστικά σε μια απασχόληση, διότι το πλεόνασμα που παράγει με την εργασία του, δηλαδή το προϊόν που ξεπερνά τις δικές του καταναλωτικές ανάγκες, δεν έχει την ευκαιρία να ανταλλαγεί με το αντίστοιχο πλεόνασμα της εργασίας άλλων ανθρώπων.

[...]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Προέλευση και χρήση του χρήματος

1. Από τη στιγμή που παγιώθηκε ο καταμερισμός της εργασίας, μόνο ένα μικρό μέρος από τις ανάγκες ενός ανθρώπου μπορεί να καλυφθεί από το προϊόν της εργασίας του. Καθένας ζει κυρίως από τα αγαθά, που παράγουν οι άλλοι και τα αποκτά ανταλλάσσοντας το πλεόνασμα της δικής του εργασίας, δηλαδή το προϊόν της εργασίας του, που υπερβαίνει τις δικές του καταναλωτικές ανάγκες, με το αντίστοιχο πλεόνασμα της εργασίας άλλων. Έτσι ζει κανείς από την ανταλλαγή, γίνεται δηλαδή, μέχρις ενός σημείου έμπορος και η κοινωνία η ίδια εξελίσσεται σε αυτό που λέμε εμπορική [commercial] κοινωνία.

2. Όταν πρωτοεμφανίστηκε ο καταμερισμός της εργασίας θα πρέπει η ικανότητα για ανταλλαγή να αναπτυσσόταν με πολλά εμπόδια και δυσκολίες. Ας υποθέσουμε ότι κάποιος διαθέτει μεγαλύτερη ποσότητα ενός αγαθού, απ' όση ο ίδιος χρειάζεται, ενώ κάποιος άλλος, αντίθετα, μικρότερη ποσότητα. Τότε ο μεν πρώτος θα ήταν ευτυχής αν μπορούσε να διαθέσει ένα μέρος, ο δε δεύτερος αν μπορούσε να αγοράσει ένα μέρος αυτού του πλεονάσματος. Αν όμως ο δεύτερος δεν διαθέτει κάτι που θα χρειαζόταν ο πρώτος, καμιά ανταλλαγή δεν μπορεί να λάβει χώρα ανάμεσά τους [...] Για να αποφευχθούν λοιπόν τέτοιες δυσάρεστες καταστάσεις, έπρεπε τελικά κάθε συνετός άνθρωπος σε κάθε κοινωνία και από τη στιγμή που πρωτοεμφανίστηκε ο καταμερισμός της εργασίας, να διαχειρίζεται τις υποθέσεις του με τέτοιο τρόπο ώστε να έχει στη διάθεσή του, εκτός του προϊόντος της δικής του εργασίας, και μια ορισμένη ποσότητα ενός εμπορεύματος, το οποίο μπορούσε να υποθέσει, ότι οι άλλοι θα εδέχοντο σε αντάλλαγμα των δικών τους προϊόντων.

3. Προφανώς αναζητήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς πολλά διαφορετικά εμπορεύματα γι' αυτό το σκοπό [...]

4. Στο τέλος όμως φαίνεται ότι οι άνθρωποι σε όλες τις χώρες προτίμησαν για αναπόφευκτους λόγους, από όλα τα άλλα εμπορεύματα, τα μέταλλα, σαν μέσο ανταλλαγής.

[...]

7. Η χρήση των μετάλλων σ' αυτή την πρωτόγονη κατάσταση

συνοδεύτηκε από δύο πολύ σημαντικές δυσκολίες: πρώτον, από το πρόβλημα του ζυγισμού τους και, δεύτερον, από αυτό της χημικής τους ανάλυσης. Στα πολύτιμα μέταλλα, όπου μια ελάχιστη διαφορά στην ποσότητα ισοδυναμεί με μια τεράστια διαφορά στην αξία, ακόμα και το ζύγισμα με σχετική ακρίβεια απαιτεί τουλάχιστον πολύ ακριβή μέτρα και σταθμά. Το ζύγισμα του χρυσού ιδιαίτερα είναι μια πολύ λεπτή εργασία. Στα λιγότερο ευγενή μέταλλα, όπου πράγματι ένα μικρό σφάλμα θα είχε πολύ μικρές συνέπειες, θα μπορούσε να υπάρξει αναντίρρηση λιγότερη ακρίβεια. Ωστόσο, θα ήταν υπερβολικά κουραστικό, εάν κάθε φορά που ένας φτωχός άνθρωπος αγόραζε ή πουλούσε αγαθά αξίας ενός φαρδινιού, χρειαζόταν να ζυγίζει το φαρδίνο. Η χημική ανάλυση είναι ακόμα πιο δύσκολη, ακόμα πιο κουραστική και, εκτός εάν ένα μέρος των μετάλλων λιώσει στο χωνευτήρι, με τα κατάλληλα διαλύματα, οποιοδήποτε συμπέρασμα της ανάλυσης είναι εντελώς επισφαλές. Πριν από τη θέσπιση νομισμάτων όμως, κι εκτός εάν εκτελούσαν αυτή τη δύσκολη και κουραστική εργασία, οι άνθρωποι πρέπει πάντοτε να διέτρεχαν τον κίνδυνο της μεγαλύτερης απάτης και αυθαιρεσίας, κι αντί για μια λίβρα καθαρού ασημιού ή καθαρού χαλκού, μπορεί να έπαιρναν σαν αντίτιμο για τ' αγαθά τους ένα νοθευμένο μείγμα από τα πιο χυδαία και φθηνά υλικά τα οποία ωστόσο είχαν φτιαχτεί έτσι ώστε να μοιάζουν με τ' ασημί και το χαλκό στην εξωτερική τους εμφάνιση. Για ν' αποφευχθούν τέτοιου είδους καταχρήσεις, για να διευκολυνθούν οι ανταλλαγές και κατ' αυτό τον τρόπο να ενθαρρυνθούν η βιοτεχνία και το εμπόριο, απεδείχθη αναγκαίο σε όλες τις χώρες που είχαν αναπτυχθεί να επισυναφθεί μια δημόσια σφραγίδα πάνω σ' ορισμένες ποσότητες τέτοιων μετάλλων, τα οποία σ' αυτές τις χώρες συνήθως εχρησιμοποιούντο για την αγορά αγαθών. Εξ ου και οι απαρχές του νομισματοκοπεία: θεσμοί που κατά τη φύση τους είναι ακριβώς οι ίδιοι μ' αυτούς των υπαλλήλων που θέτουν σφραγίδα γνησιότητας στο μάλλινο λινό ύφασμα. Όλοι αυτοί οι θεσμοί απέβλεπαν στο να εξακριβώσουν και να επαληθεύσουν μέσα από τη χρήση μιας δημόσιας σφραγίδας την ποσότητα και την ενιαία γνησιότητα των διαφορετικών εμπορευμάτων που έρχονται στην αγορά.

[...]

12. Θα προχωρήσω τώρα να εξετάσω, ποιοι είναι οι κανόνες

τους οποίους φυσιολογικά προσέχουν οι άνθρωποι όταν ανταλλάσσουν εμπορεύματα με χρήμα ή με άλλα εμπορεύματα. Αυτοί οι κανόνες καθορίζουν αυτό που μπορεί να αποκληθεί σχετική ή ανταλλακτική αξία των αγαθών.

13. Θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας, ότι η λέξη ΑΞΙΑ έχει δύο διαφορετικές σημασίες και τότε εκφράζει τη χρησιμότητα κάποιου ιδιαίτερου πράγματος, τότε την ικανότητά του να ανταλλάσσεται με άλλα αγαθά, ικανότητα, που μας παρέχει η κατοχή του ίδιου του πράγματος. Η μια μπορεί να αποκληθεί «αξία ως προς τη χρήση» και η άλλη «αξία ως προς την ανταλλαγή». Τα πράγματα που έχουν τη μέγιστη αξία χρήσεως, έχουν συχνά μικρή ή καθόλου αξία ανταλλαγής, και, αντίθετα, εκείνα με τη μέγιστη αξία ανταλλαγής έχουν συχνά μικρή ή καμία αξία χρήσης. Τίποτε δεν είναι πιο χρήσιμο από το νερό, αλλά σπάνια μπορεί κανείς μ' αυτό να αγοράσει κάτι ή να το ανταλλάξει με κάποιο άλλο αγαθό. Ένα διαμάντι, αντίθετα, σπανίως έχει αξία χρήσης, αλλά μια πολύ μεγάλη ποσότητα αγαθών μπορεί συχνά να ανταλλαγεί με αυτό.

14. Προκειμένου να ερευνήσω τις αρχές που διέπουν την ανταλλακτική αξία των αγαθών, θα προσπαθήσω να δείξω:

15. Πρώτον, ποιο είναι το πραγματικό μέτρο αυτής της ανταλλακτικής αξίας ή σε τι συνίσταται η πραγματική τιμή όλων των εμπορευμάτων.

16. Δεύτερον, ποια είναι τα διάφορα μέρη που συνθέτουν ή αποτελούν αυτή την πραγματική τιμή.

17. Και τέλος, ποιες είναι οι διάφορες συνθήκες που τότε ανυψώνουν είτε μερικά είτε όλα αυτά τα μέρη της τιμής, τότε τα κατεβάζουν κάτω από το φυσικό ή κανονικό τους ύψος. Ή ποιες είναι οι αιτίες, που μερικές φορές εμποδίζουν την αγοράία τιμή, δηλαδή την τρέχουσα τιμή των αγαθών, να συμπίπτει ακριβώς με αυτό που ονομάζουμε φυσική τιμή.

18. Θα προσπαθήσω να εξηγήσω τα τρία αυτά θέματα όσο πληρέστερα και ευκρινέστερα μπορώ, στα τρία επόμενα κεφάλαια, για τα οποία θα πρέπει σοδαρά να επικαλεσθώ την υπομονή και την προσοχή του αναγνώστη: την υπομονή του, εκεί που χρειάζεται να εξετάσω μια λεπτομέρεια, που μπορεί σε μερικά σημεία να φαίνεται αδικαιολόγητα πληκτική, και την προσοχή του, προκειμένου να καταλάβει αυτό, που, ίσως και μετά τη λεπτομερέστερη εξήγηση που είμαι σε θέση να δώσω, μοιάζει ακόμη μέχρις ενός σημείου ασαφές. Προτιμώ να διατρέξω τον

κίνδυνο να γίνω ανιαρός, προκειμένου να σιγουρευτώ ότι γίνομαι σαφής. Όμως, παρ' όλη τη προσπάθεια που καταβάλλω για να γίνω κατανοητός, παραμένει ακόμη κάποια ασάφεια, γιατί το θέμα είναι από τη φύση του κατ' εξοχήν αφηρημένο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Πραγματική και ονομαστική τιμή των εμπορευμάτων ή η τιμή τους σε εργασία και η τιμή τους σε χρήμα

1. Κάθε άνθρωπος είναι πλούσιος ή φτωχός ανάλογα με το βαθμό, στον οποίο μπορεί να παρέχει στον εαυτό του τα αναγκαία, τα ευχάριστα και τις απολαύσεις της ζωής. Όμως από τη στιγμή, που επιβλήθηκε ο καταμερισμός της εργασίας, μόνον ένα μικρό μέρος των αναγκών αυτών μπορεί κανείς να καλύψει με τη δική του εργασία. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών πρέπει κανείς να το αποκτήσει μέσω της εργασίας των άλλων και είναι φτωχός ή πλούσιος, ανάλογα με την ποσότητα της εργασίας, που μπορεί να «κινητοποιήσει» ή είναι σε θέση να αγοράσει. Επομένως η αξία κάθε εμπορεύματος για εκείνον που το κατέχει και που δεν θέλει να το χρησιμοποιήσει, να το καταναλώσει ο ίδιος, αλλά θέλει να το ανταλλάξει με άλλα εμπορεύματα, είναι ίση με την ποσότητα εργασίας, που το εμπόρευμα αυτό του επιτρέπει να αγοράσει ή να κινητοποιήσει. Η εργασία, επομένως είναι το αληθινό μέτρο της αξίας ανταλλαγής όλων των εμπορευμάτων.

2. Η πραγματική τιμή κάθε πράγματος, αυτό που πραγματικά στοιχίζει σ' εκείνον που θέλει να το αποκτήσει, είναι ο κόπος και η φασαρία για την απόκτησή του. Αυτό που πραγματικά αξίζει κάθε πράγμα για εκείνον, που το έχει αποκτήσει, και που θέλει να το διαθέσει ή να το ανταλλάξει με κάτι άλλο, είναι ο κόπος και η φασαρία, που αυτό το αγαθό μπορεί να του εξοικονομήσει και που μπορεί να μεταθέσει σε άλλους ανθρώπους. Ό,τι αγοράζεται με χρήμα ή με αγαθά αγοράζεται με τόση εργασία, όση αποκτιέται με τον κόπο και τη φασαρία του δικού μας σώματος. Εκείνο το χρήμα ή εκείνα τα αγαθά, πράγματι,

μας γλιτώνουν από αυτό τον κόπο. Περιέχουν την αξία μιας ορισμένης ποσότητας εργασίας, την οποία ανταλλάσσουμε με κάτι, που υποτίθεται ότι εκείνη τη στιγμή περιέχει την αξία ίσης ποσότητας (εργασίας). Η εργασία ήταν η πρώτη τιμή, το αρχικό χρήμα, που πληρώθηκε για όλα τα πράγματα. Όχι με χρήμα ή με ασήμι, αλλά με εργασία αποκτήθηκε αρχικά όλος ο πλούτος αυτού του κόσμου και η αξία του, για εκείνους που τον κατέχουν και που θέλουν να τον ανταλλάξουν με μερικά καινούργια προϊόντα, είναι ακριβώς ίση με την ποσότητα εργασίας, που ο πλούτος αυτός τους καθιστά ικανούς να αγοράσουν ή να κινητοποιήσουν [...]

[...]

4. Όμως, παρ' όλο που η εργασία είναι το πραγματικό μέτρο της ανταλλακτικής αξίας όλων των εμπορευμάτων, δεν είναι αυτή με την οποία υπολογίζουμε την αξία τους [...]

5. Κάθε εμπόρευμα, εξ' άλλου, ανταλλάσσεται και συγκρίνεται πολύ συχνότερα με άλλα εμπορεύματα παρά με εργασία. Γι' αυτό είναι πιο φυσικό να εκτιμάται η ανταλλακτική του αξία με την ποσότητα κάποιου άλλου εμπορεύματος παρά με την ποσότητα εργασίας, που μπορεί να αγοράσει. Επίσης οι περισσότεροι άνθρωποι καταλαβαίνουν καλύτερα τι σημαίνει η ποσότητα ενός συγκεκριμένου εμπορεύματος παρά η ποσότητα εργασίας. Η μία είναι κάτι απλό και χειροπιαστό, ενώ η άλλη είναι μια αφηρημένη έννοια, που, μολονότι μπορεί να γίνει επαρκώς κατανοητή, δεν είναι στο σύνολό της κάτι φυσικό και προφανές.

6. Από τη στιγμή όμως που σταματά η άμεση ανταλλαγή και το χρήμα γίνεται το κοινό μέσο ανταλλαγής στο εμπόριο, κάθε επιμέρους εμπόρευμα ανταλλάσσεται πολύ συχνότερα με χρήμα παρά με οποιοδήποτε άλλο εμπόρευμα [...]

7. Ο χρυσός και το ασήμι όμως, όπως και κάθε άλλο εμπόρευμα, μεταβάλλεται ως προς την αξία του, είναι άλλοτε φτηνότερο και άλλοτε ακριβότερο, άλλοτε ευκολότερο και άλλοτε δυσκολότερο να αγοραστεί [...]. Όμως ένα μέτρο, του οποίου το μέγεθος διαρκώς μεταβάλλεται, όπως ένα φυσικό πόδι, μια οργιά ή μια παλάμη, δεν μπορεί ποτέ να αποδώσει ακριβώς το μέγεθος των άλλων πραγμάτων. Έτσι ένα εμπόρευμα το οποίο το ίδιο μεταβάλλεται διαρκώς ως προς την αξία του δεν μπορεί ποτέ να είναι ακριβές μέτρο της αξίας άλλων εμπορευμάτων. Πάντοτε και παντού, μπορεί να πει κανείς, ότι ίσες ποσότητες εργασίας, είναι της ίδιας αξίας για τον εργάτη. Υπό κανονικές συνθήκες

υγείας, δύναμης και ψυχικής κατάστασης, με μέση επιδεξιότητα και δεξιοτεχνία, πρέπει πάντα να θυσιάζει το ίδιο κομμάτι από την άνεση, την ελευθερία και την ευτυχία του. Η τιμή, την οποία πληρώνει, πρέπει πάντα να είναι η ίδια, όποια και να είναι η ποσότητα αγαθών που λαμβάνει σαν αντίτιμο. Από αυτά τα αγαθά μπορεί πράγματι να αγοράζει, άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη ποσότητα· όμως είναι η δική τους αξία που μεταβάλλεται και όχι η αξία της εργασίας που τα αγοράζει. Πάντοτε και παντού, ακριβό είναι εκείνο το πράγμα, που μπορεί να αποκτηθεί δύσκολα ή που κοστίζει πολλή εργασία για να αποκτηθεί, και φτηνό εκείνο, που μπορεί να το έχεις εύκολα ή με πολύ λίγη εργασία. Μόνο η εργασία, επειδή ουδέποτε μεταβάλλεται ως προς την αξία της, μόνον αυτή είναι το έσχατο και αληθινό κρητήριο με βάση το οποίο, πάντοτε και παντού, μπορεί να εκτιμηθεί και να συγκριθεί η αξία όλων των εμπορευμάτων. Αυτή είναι η πραγματική τους τιμή· το χρήμα είναι απλώς η ονομαστική τους τιμή.

8. Όμως, παρ' όλο που ίσες ποσότητες εργασίας έχουν πάντα ίση αξία για τον εργάτη, κάποτε, για το πρόσωπο που τον απασχολεί, φαίνεται να είναι άλλοτε μεγαλύτερης και άλλοτε μικρότερης αξίας. Τις αγοράζει τότε με μεγαλύτερη ή μικρότερη ποσότητα αγαθών και του φαίνεται ότι η τιμή της εργασίας μεταβάλλεται όπως η τιμή όλων των άλλων πραγμάτων. Του φαίνεται ακριβό στη μία περίπτωση και φτηνό στην άλλη. Στην πραγματικότητα, όμως, είναι τα αγαθά, που είναι φτηνά στην μια περίπτωση και ακριβά στην άλλη.

9. Με αυτή την κοινή έννοια, μπορεί γι' αυτό να πει κανείς επίσης, ότι η εργασία έχει, όπως κάθε εμπόρευμα, μια πραγματική και μια ονομαστική τιμή. Η πραγματική της τιμή συνίσταται σε πράγματα, που δίνει κανείς γι' αυτήν και που είναι αναγκαία και ευχάριστα για τη ζωή· η ονομαστική της τιμή συνίσταται στην ποσότητα του χρήματος. Ο εργάτης είναι πλούσιος ή φτωχός, αμείβεται καλά ή άσχημα, ανάλογα με την πραγματική, όχι την ονομαστική τιμή της εργασίας του.

[...]

19. Κατά τον ίδιο χρόνο και στον ίδιο τόπο, η πραγματική και η ονομαστική τιμή όλων των εμπορευμάτων βρίσκονται ακριβώς σε αναλογία μεταξύ τους. Όσο περισσότερο ή λιγότερο χρήμα πληρώνετε για ένα εμπόρευμα στην αγορά του Λονδίνου, παρ'αδειγματος χάρη, τόσο περισσότερη ή λιγότερη εργασία θα

είσθε σε θέση να αγοράσετε κατά τον ίδιο χρόνο και στον ίδιο τόπο. Κατά τον ίδιο χρόνο και στον ίδιο τόπο, επομένως, το χρήμα είναι το ακριβές μέτρο της πραγματικής ανταλλακτικής αξίας όλων των εμπορευμάτων. Αυτό ισχύει, όμως, μόνον για τον ίδιο χρόνο και τόπο [...]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Τα συστατικά μέρη της τιμής των εμπορευμάτων

1. Σ' εκείνο το πρωτόγονο και πρώιμο κοινωνικό στάδιο που προηγείται τόσο της συσσώρευσης κεφαλαίου όσο και της κατοχής γης, η αναλογία μεταξύ των ποσοτήτων εργασίας, που είναι αναγκαίες για να αποκτηθούν διάφορα αντικείμενα, φαίνεται να είναι η μόνη συνθήκη, που μπορεί να διαμορφώνει κάποιο κανόνα για την ανταλλαγή αυτών των αντικειμένων. Σε μια κοινωνία κυνηγών π.χ. αν για να σκοτώσει κανείς ένα κάστορα απαιτείται διπλάσια εργασία από όση για να σκοτώσει ένα ελάφι, θα πρέπει φυσικά ο κάστορας να ανταλλάσσεται με δύο ελάφια, δηλαδή να είναι διπλάσιας αξίας από ότι το ελάφι. Είναι φυσικό, πως αυτό που συνήθως είναι το προϊόν δύο ημερών εργασίας ή δύο ωρών εργασίας θα πρέπει να είναι διπλάσιας αξίας από το σύνηθες προϊόν μιας ημέρας ή μιας ώρας εργασίας.

[...]

4. Σ' αυτό το κατώτερο στάδιο ανάπτυξης της κοινωνίας ολόκληρο το προϊόν της εργασίας ανήκει στον εργάτη και η ποσότητα εργασίας, που συνήθως χρησιμοποιείται για την απόκτηση ή παραγωγή κάθε εμπορεύματος είναι η μόνη συνθήκη, που μπορεί να κανονίσει την ποσότητα εργασίας, που πρέπει συνήθως να αγοραστεί, να κινητοποιηθεί ή να ανταλλαγεί με κάθε εμπόρευμα.

5. Από τη στιγμή που συσσωρεύτηκε κεφάλαιο στα χέρια μεμονωμένων ανθρώπων, μερικοί από αυτούς θα το χρησιμοποιήσουν φυσικά για να απασχολήσουν εργατικούς ανθρώπους, που θα τους εφοδιάσουν με πρώτες ύλες και μέσα συντήρησης,

προκειμένου να δημιουργήσουν ένα κέρδος από την πώληση της εργασίας τους ή από αυτό που η εργασία τους προσθέτει στην αξία των υλικών. Κατά την ανταλλαγή του τελικού προϊόντος με χρήμα, με εργασία ή με άλλα αγαθά, πέρα και πάνω απ' ό,τι είναι αρκετό για να πληρωθούν η τιμή των υλικών και οι μισθοί των εργατών, πρέπει να δοθεί κάτι για να καλυφτούν τα κέρδη του επιχειρηματία, ο οποίος διακινδυνεύει το κεφάλαιό του σε αυτή τη περιπέτεια. Ως εκ τούτου η αξία την οποία προσθέτουν οι εργάτες στα υλικά αναλύεται σε αυτή τη περίπτωση σε δύο μέρη, εκ των οποίων το ένα πληρώνει τους μισθούς τους, το άλλο τα κέρδη ολοκλήρου του κεφαλαίου για μισθούς και υλικά, που έχει προκαταβάλει ο εργοδότης τους. Ο εργοδότης δεν θα είχε κανένα συμφέρον να απασχολήσει τους εργάτες, εάν δεν προσδοκούσε από την πώληση της εργασίας τους κάτι περισσότερο από αυτό, που επαρκεί για να αντικατασταθεί το κεφάλαιό του· και δεν θα είχε κανένα συμφέρον να απασχολήσει ένα μεγαλύτερο κεφάλαιο αντί για ένα μικρότερο, εάν τα κέρδη του δεν βρίσκονταν σε κάποια αναλογία με το μέγεθος του κεφαλαίου του.

6. Τα κέρδη του κεφαλαίου, μπορεί να σκεφτεί κανείς, είναι απλώς ένα άλλο όνομα για τους μισθούς ενός ιδιαίτερου είδους εργασίας, της εργασίας της εποπτείας και της διεύθυνσης. Όμως τα κέρδη είναι τελείως διαφορετικά από τους μισθούς, ρυθμίζονται από εντελώς διαφορετικές αρχές και δεν έχουν καμία σχέση με την ποσότητα, τη δυσκολία ή την ιδιοφυΐα αυτής της υποτιθέμενης εργασίας για εποπτεία και διεύθυνση. Τα κέρδη ρυθμίζονται στο σύνολό τους από την αξία του απασχολούμενου κεφαλαίου και είναι μεγαλύτερα ή μικρότερα ανάλογα με το μέγεθος αυτού του κεφαλαίου [...]

7. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το συνολικό προϊόν της εργασίας δεν ανήκει πάντοτε στον εργάτη. Πρέπει στις περισσότερες περιπτώσεις να το μοιραστεί με τον κάτοχο του κεφαλαίου, που τον απασχολεί. Ούτε η ποσότητα της εργασίας, που συνήθως χρησιμοποιείται, προκειμένου να αποκτηθεί ή να παραχθεί ένα εμπόρευμα, είναι η μόνη συνθήκη, που μπορεί να ρυθμίσει την ποσότητα, που θα έπρεπε συνήθως να αγοραστεί, να κινητοποιηθεί ή να ανταλλαγεί με αυτό το εμπόρευμα. Προφανώς πρέπει μια επιπρόσθετη ποσότητα να αποδοθεί για τα κέρδη του κεφαλαίου, το οποίο προκαταβάλλει τους μισθούς και προμηθεύει τις πρώτες ύλες γι' αυτή την εργασία.

8. Από τη στιγμή που το έδαφος μιας χώρας γίνεται ατομική ιδιοκτησία, θέλουν και οι γαιοκτήμονες, όπως όλοι οι άλλοι άνθρωποι, να θερίσουν εκεί όπου δεν έσπειραν ποτέ και αξιώνουν μια πρόοδο ακόμη και για τα φυσικά προϊόντα της γης. Η ξυλεία των δασών, το γρασίδι των αγρών και όλοι οι φυσικοί καρποί της γης, οι οποίοι, όταν η γη ήταν κοινή, κόστιζαν στους εργάτες μόνο τον κόπο για τη συλλογή τους, αποκτούν τώρα, ακόμη και για τον εργάτη, μια επιπλέον τιμή. Πρέπει δηλαδή να πληρώνει την άδεια για τη συλλογή· και πρέπει να αποδώσει στο γαιοκτήμονα ένα μερίδιο από αυτό που η εργασία του συλλέγει ή παράγει. Το μερίδιο αυτό ή κάτι που είναι το ίδιο πράγμα, η τιμή αυτού του μεριδίου, συνιστά τη γαιοπρόσοδο και αποτελεί ένα τρίτο συστατικό μέρος της τιμής των περισσότερων εμπορευμάτων.

9. Η πραγματική αξία όλων των διαφορετικών συστατικών μερών της τιμής, πρέπει να μην ξεχνάμε ότι μετρείται με την ποσότητα εργασίας που το κάθε μέρος μπορεί να αγοράσει ή να διατάξει. Η εργασία μετρά την αξία, όχι μόνον εκείνου του μέρους της τιμής, που ανάγεται καθεαυτό σε εργασία, αλλά και αυτού που ανάγεται σε πρόσοδο και αυτού που ανάγεται σε κέρδος.

10. Σε κάθε κοινωνία η τιμή κάθε εμπορεύματος, τελικά, ανάγεται στο ένα ή στο άλλο ή και στα τρία εκείνα μέρη· και σε κάθε προηγμένη κοινωνία και τα τρία αυτά μέρη υπεισέρχονται, λίγο ως πολύ ως συνιστώσες, στην τιμή των περισσότερων εμπορευμάτων.

[...]

17. Εφ' όσον η τιμή ή η ανταλλακτική αξία κάθε συγκεκριμένου εμπορεύματος ξεχωριστά ανάγεται στο ένα ή στο άλλο ή και στα τρία εκείνα μέρη, τότε και η τιμή ή η ανταλλακτική αξία όλων των εμπορευμάτων, που συνθέτουν το συνολικό ετήσιο προϊόν της εργασίας μιας χώρας, θα πρέπει να ανάγεται στα ίδια αυτά τρία μέρη και να κατανέμεται μεταξύ των διαφόρων κατοίκων μιας χώρας, είτε σαν μισθοί από την εργασία τους, είτε σαν κέρδη από το κεφάλαιό τους, είτε σαν πρόσοδος από τη γη τους. Είναι με αυτό το τρόπο, που κατ' αρχάς κατανέμεται μεταξύ των διαφόρων μελών της κοινωνίας το σύνολο αυτού που ετησίως συλλέγεται ή παράγεται μέσω της εργασίας μιας κοινωνίας ή, πράγμα που σημαίνει το ίδιο, η συνολική τιμή του. Μισθοί, κέρδη και πρόσοδος είναι οι τρεις αρχικές πηγές κάθε

εισοδήματος καθώς και κάθε ανταλλακτικής αξίας. Κάθε άλλο εισόδημα προκύπτει σε τελική ανάλυση από κάποια από αυτές τις πηγές.

18. Όποιος αντλεί το εισόδημά του από κάποιο δικό του απόθεμα θα πρέπει να το αντλεί είτε από την εργασία του, είτε από το κεφάλαιο είτε από τη γη του. Το εισόδημα που προέρχεται από εργασία καλείται μισθός. Εκείνο που προέρχεται από κεφάλαιο, που κάποιος το διαχειρίζεται ή το χρησιμοποιεί ο ίδιος, καλείται κέρδος. Εκείνο που προέρχεται από κεφάλαιο, που ο κάτοχός του δεν το χρησιμοποιεί ο ίδιος, αλλά το δανείζει σε κάποιον άλλο, καλείται τόκος ή χρήση του χρήματος. Είναι η ανταμοιβή, που ο οφειλέτης πληρώνει στο δανειστή για το κέρδος που του δίνεται η ευκαιρία να αποκτήσει με τη χρήση του χρήματος. Ένα μέρος αυτού του κέρδους ανήκει φυσικά στον οφειλέτη, ο οποίος διατρέχει τον κίνδυνο και καταβάλλει τον κόπο να χρησιμοποιήσει αυτό το χρήμα· ένα άλλο μέρος ανήκει στο δανειστή που του δίνει την ευκαιρία να αποκτήσει αυτό το κέρδος. Ο τόκος του χρήματος είναι πάντα παράγωγο εισόδημα το οποίο, εάν δεν πληρώνεται από το κέρδος, που αποκτιέται από τη χρήση του χρήματος, πρέπει να πληρωθεί από κάποια άλλη πηγή εισοδήματος, εκτός βέβαια εάν ο δανειζόμενος είναι ένας απατεώνας και συνάπτει δεύτερο χρέος προκειμένου να πληρώσει τον τόκο του πρώτου. Το εισόδημα, το οποίο προέρχεται συνολικά από τη γη, καλείται πρόσοδος και ανήκει στον γαιοκτήμονα. Το εισόδημα του πακτωτή γης προέρχεται εν μέρει από την εργασία του και εν μέρει από το κεφάλαιό του. Γι' αυτόν η γη είναι μόνον το μέσο, που του παρέχει τη δυνατότητα να κερδίζει το μισθό της εργασίας του και να δημιουργεί το κέρδος του κεφαλαίου του. Όλοι οι φόροι και όλα τα εισοδήματα, που στηρίζονται στους φόρους αυτούς, οι μισθοί, οι συντάξεις και τα επιδόματα κάθε είδους, προέρχονται τελικά από τη μία ή την άλλη από τις τρεις εκείνες αρχικές πηγές εισοδήματος και πληρώνονται είτε άμεσα είτε έμμεσα από τους μισθούς της εργασίας, τα κέρδη του κεφαλαίου και τη γαιοπρόσοδο.

19. Όταν εκείνα τα τρία διαφορετικά είδη εισοδήματος ανήκουν σε διαφορετικά πρόσωπα, διακρίνονται ευκρινώς, όταν όμως ανήκουν στο ίδιο πρόσωπο συγχέονται καμιά φορά μεταξύ τους, τουλάχιστον στην καθημερινή χρήση αυτών των όρων.

[...]

20. Επειδή σε μια προηγμένη χώρα μόνον λίγα εμπορεύματα υπάρχουν, που η ανταλλακτική τους αξία προέρχεται μόνον από εργασία, η πρόσοδος και τα κέρδη συμμετέχουν κατά ένα μεγάλο ποσοστό στην ανταλλακτική αξία του μεγαλύτερου μέρους των εμπορευμάτων. Έτσι το ετήσιο προϊόν της εργασίας μιας χώρας θα είναι πάντοτε σε θέση να αγοράζει ή να κινητοποιεί μια πολύ μεγαλύτερη ποσότητα εργασίας από εκείνη που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή, την προετοιμασία και τη μεταφορά αυτού του προϊόντος στην αγορά. Αν η κοινωνία χρησιμοποιούσε κάθε χρόνο όλη την εργασία που μπορεί ετησίως να αγοράσει, τότε καθώς κάθε χρόνο η ποσότητα της εργασίας θα αυξανόταν πολύ, το προϊόν κάθε επομένου χρόνου θα ήταν πολύ μεγαλύτερης αξίας από του προηγούμενου. Όμως δεν υπάρχει καμιά χώρα, στην οποία να χρησιμοποιείται ολόκληρο το ετήσιο προϊόν για τη συντήρηση των εργατικών ανθρώπων. Παντού οι τεμπέληδες καταναλίσκουν ένα μεγάλο μέρος αυτού του προϊόντος· και ανάλογα με τις διάφορες αναλογίες, με τις οποίες κατανέμεται μεταξύ των ανθρώπων των δύο εκείνων διαφορετικών κατηγοριών, θα πρέπει χρόνο με το χρόνο η συνήθης ή η μέση αξία του είτε να αυξάνεται είτε να μειώνεται είτε να παραμένει η ίδια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η φυσική και η αγοραία τιμή των εμπορευμάτων

1. Σε κάθε κοινωνία ή κοινότητα υπάρχει ένα σύνηθες ή μέσο ποσοστό μισθού και κέρδους για κάθε διαφορετική χρήση εργασίας και κεφαλαίου. Αυτό το ποσοστό ρυθμίζεται με φυσικό τρόπο, όπως θα δείξω πιο κάτω, εν μέρει από τις γενικές συνθήκες της κοινωνίας, δηλαδή τα πλούτη ή τη φτώχεια της, την κατάσταση προόδου, στασιμότητας ή ύφεσης, και εν μέρει από την ιδιαίτερη φύση κάθε χρήσης.

2. Σε κάθε κοινωνία ή κοινότητα υπάρχει επίσης ένα σύνηθες ή μέσο ποσοστό γαιοπροόδου, το οποίο ρυθμίζεται επίσης, όπως θα δείξω πιο κάτω, εν μέρει από τη γενική οικονομική

κατάσταση, στην οποία βρίσκεται μια κοινωνία ή κοινότητα και εν μέρει από τη φυσική ή βελτιωμένη γονιμότητα του εδάφους.

3. Αυτά τα συνήθη ή μέσα ποσοστά μπορούν να αποκληθούν, για τον τόπο και το χρόνο που ισχύουν, τα φυσικά ποσοστά για μισθούς, κέρδη και γαιοπρόσοδο.

4. Όταν η τιμή ενός εμπορεύματος δεν είναι ούτε μεγαλύτερη ούτε μικρότερη απ' ό,τι χρειάζεται για να πληρωθούν η γαιοπρόσοδος, οι μισθοί της εργασίας και τα κέρδη του κεφαλαίου, που χρησιμοποιείται για την παραγωγή, προετοιμασία και μεταφορά του εμπορεύματος στην αγορά, όταν δηλαδή η τιμή αντιστοιχεί στα φυσικά ποσοστά, τότε το εμπόρευμα πωλείται σε αυτό που ονομάζουμε φυσική τιμή του εμπορεύματος.

[...]

7. Την πραγματική τιμή, στην οποία συνήθως πωλείται ένα εμπόρευμα, την ονομάζουμε αγοραία τιμή. Αυτή μπορεί να είναι υψηλότερη, χαμηλότερη ή ακριδώς ίση με τη φυσική τιμή.

8. Η αγοραία τιμή κάθε μεμονωμένου εμπορεύματος ρυθμίζεται από τη σχέση μεταξύ της ποσότητας, που πράγματι προσφέρεται στην αγορά και της ζήτησης εκείνων που επιθυμούν να πληρώσουν τη φυσική τιμή του εμπορεύματος, δηλαδή τη συνολική αξία της γαιοπροσόδου, της εργασίας και του κέρδους, η οποία πρέπει να πληρωθεί προκειμένου να εμφανιστεί το εμπόρευμα στην αγορά. Η ζήτηση αυτών των ανθρώπων μπορεί να αποκληθεί ενεργός ζήτηση εφ' όσον μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση του εμπορεύματος στην αγορά. Η ενεργός ζήτηση διαφέρει από την απόλυτη ζήτηση. Ένας πολύ φτωχός άνθρωπος, μπορεί να πει κανείς με κάποια έννοια, ότι έχει ζήτηση για έξι πέννες· μπορεί να επιθυμούσε να τις έχει αλλά η ζήτησή του δεν είναι μια ενεργός ζήτηση, εφ' όσον το εμπόρευμα δεν μπορεί ποτέ να έλθει στην αγορά, προκειμένου να ικανοποιήσει αυτή τη ζήτηση.

[...]

11. Όταν η ποσότητα που προσφέρεται στην αγορά επαρκεί ακριδώς για να εφοδιάσει την ενεργό ζήτηση και δεν είναι μεγαλύτερη, τότε η αγοραία τιμή έρχεται φυσιολογικά και γίνεται ίση ή σχεδόν ίση με τη φυσική τιμή. Ολόκληρη η προσφερόμενη ποσότητα μπορεί να διατεθεί σε αυτή την τιμή, αλλά όχι σε μια υψηλότερη τιμή. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των εμπόρων τους υποχρεώνει όλους να αποδεχτούν αυτή την τιμή, δεν τους υποχρεώνει όμως να δεχτούν μια μικρότερη.

12. Η ποσότητα κάθε εμπορεύματος που προσφέρεται στην αγορά προσαρμόζεται από μόνη της, φυσιολογικά, στην ενεργό ζήτηση. Όλοι εκείνοι που χρησιμοποιούν τη γη τους, την εργασία τους ή το κεφάλαιό τους, προκειμένου να φέρουν ένα εμπόρευμα στην αγορά, έχουν συμφέρον η προσφερόμενη ποσότητα να μην υπερβαίνει την ενεργό ζήτηση· παράλληλα όλοι οι άλλοι άνθρωποι έχουν συμφέρον η προσφορά να μην υπολείπεται ποτέ της ενεργού ζήτησης.

[...]

15. Η φυσική τιμή είναι, λοιπόν, και η τιμή κέντρου προς την οποία τείνουν συνεχώς οι τιμές όλων των εμπορευμάτων. Διάφορες συμπτώσεις μπορεί καμιά φορά να τις κρατούν προσωρινά αρκετά επάνω από τη φυσική τιμή ή και να τις πιέζουν κάτω από αυτή την τιμή. Όμως, όποια κι αν είναι τα εμπόδια που δεν επιτρέπουν στις τιμές να σταθεροποιηθούν σε αυτό το κέντρο της ηρεμίας και της συνέχειας, αυτές τείνουν διαρκώς προς αυτό.

16. Ολόκληρη η ποσότητα εργατικότητας, που χρησιμοποιείται ετησίως προκειμένου να έλθει κάθε εμπόρευμα στην αγορά, προσαρμόζεται, φυσιολογικά, με αυτό τον τρόπο στην ενεργό ζήτηση. Φυσιολογικά επιδιώκει να φέρνει πάντοτε εκείνη την ποσότητα στην αγορά, που είναι απαραίτητη προκειμένου να ικανοποιηθεί αυτή η ζήτηση. Παρ' όλο που η αγοραία τιμή κάθε επί μέρους εμπορεύματος τείνει συνεχώς, αν μπορεί να πει κανείς, προς τη φυσική τιμή, ωστόσο μερικές φορές κάποια τυχαία συμβάντα, άλλες φορές φυσικές αιτίες και άλλες φορές συγκεκριμένες πολιτικές ρυθμίσεις μπορούν να διατηρούν την αγοραία τιμή πολλών εμπορευμάτων, για μεγάλο χρονικό διάστημα, αρκετά πάνω από τη φυσική τιμή.

[...]

33. Η ίδια η φυσική τιμή μεταβάλλεται ανάλογα με το φυσικό ποσοστό κάθε συστατικού της μέρους, δηλαδή των μισθών, του κέρδους και της γαιοπροσόδου· και σε κάθε κοινωνία αυτό το ποσοστό μεταβάλλεται σύμφωνα με τις συνθήκες της, σύμφωνα με τον πλούτο ή τη φτώχεια, με την κατάσταση προόδου, στασιμότητας ή ύφεσης. Θα προσπαθήσω να εξηγήσω στα τέσσερα επόμενα κεφάλαια, όσο πιο λεπτομερειακά και ευκρινέστερα μπορώ, τις αιτίες των διαφόρων αυτών μεταβολών.

34. Πρώτον, θα προσπαθήσω να εξηγήσω ποιες είναι οι συνθήκες εκείνες, που φυσιολογικά προσδιορίζουν το ποσοστό των

μισθών και με ποιο τρόπο αυτές οι συνθήκες επηρεάζονται από τον πλούτο ή την φτώχεια, την πρόοδο, στασιμότητα ή ύφεση της κοινωνίας.

35. Δεύτερον, θα προσπαθήσω να δείξω ποιες είναι οι συνθήκες εκείνες, που φυσιολογικά προσδιορίζουν το ποσοστό του κέρδους και με ποιο τρόπο οι συνθήκες αυτές επίσης επηρεάζονται από παρόμοιες μεταβολές στην κατάσταση της κοινωνίας.

36. Παρ' όλο που οι χρηματικοί μισθοί και τα κέρδη διαφέρουν πολύ ανάλογα με τις διάφορες χρήσεις εργασίας και κεφαλαίων, όμως μια ορισμένη σχέση φαίνεται να διαμορφώνεται συνήθως μεταξύ των χρηματικών μισθών, σε όλες τις διαφορετικές χρήσεις της εργασίας και των χρηματικών κερδών, σε όλες τις διαφορετικές χρήσεις του κεφαλαίου. Αυτή η σχέση, θα φανεί πιο κάτω, εξαρτάται εν μέρει από τη φύση των διαφορετικών χρήσεων και εν μέρει από τους διαφορετικούς νόμους και πολιτικές της κοινωνίας, στην οποία αναφέρεται. Όμως, παρ' όλο που από πολλές απόψεις η σχέση αυτή εξαρτάται από τους νόμους και την πολιτική, δεν φαίνεται να επηρεάζεται πολύ από τον πλούτο ή τη φτώχεια, από την κατάσταση προόδου, στασιμότητας ή ύφεσης της κοινωνίας, ενώ φαίνεται να παραμένει η ίδια ή σχεδόν η ίδια σε όλες αυτές τις διαφορετικές συνθήκες. Θα προσπαθήσω, τρίτον, να εξηγήσω όλες τις διάφορες συνθήκες, που ρυθμίζουν αυτή τη σχέση.

37. Τέταρτον και τελευταίο, θα προσπαθήσω να δείξω, ποιες είναι οι συνθήκες, που ρυθμίζουν τη γαιοπρόσοδο και οι οποίες είτε αυξάνουν, είτε μειώνουν την πραγματική τιμή όλων των διαφορετικών προϊόντων που παράγει η γη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

Ο μισθός της εργασίας

1. Το προϊόν της εργασίας συνιστά τη φυσική αμοιβή ή το μισθό της εργασίας.

2. Στην αρχική φάση, αυτή που προηγείται τόσο της ιδιοποίησης της γης, όσο και της συσσώρευσης κεφαλαίου, ολόκληρο το

προϊόν της εργασίας ανήκει στον εργάτη. Δεν χρειάζεται να το μοιραστεί ούτε με το γαιοκτήμονα ούτε με το αφεντικό.

3. Αν αυτή η κατάσταση είχε συνεχιστεί, τότε κάθε βελτίωση, που ο καταμερισμός της εργασίας προκαλεί στις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας θα αύξανε τους μισθούς της εργασίας. Όλα τα πράγματα θα γίνονταν φτηνότερα. Θα παρήγοντο με μια καλύτερη ποσότητα εργασίας και, καθώς τα εμπορεύματα που παρήχθησαν με ίση ποσότητα εργασίας θα ανταλλάσσονταν φυσιολογικά το ένα με το άλλο, θα αγοράζονταν επίσης με το προϊόν μιας μικρότερης ποσότητας εργασίας.

[...]

5. Όμως, αυτή η αρχική κατάσταση, όπου ο εργάτης χρησιμοποιούσε ολόκληρο το προϊόν της εργασίας του, δεν μπορούσε να διαρκέσει μετά την ιδιοποίηση της γης και τη συσσώρευση του κεφαλαίου. Άλλωστε η κατάσταση αυτή ήταν ήδη στο τέλος της, πολύ πριν πραγματοποιηθούν οι σημαντικές βελτιώσεις στις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας, και γι' αυτό δεν θα είχε κανένα νόημα να ερευνηθεί κανείς πώς θα μπορούσε να έχει επιδράσει στην αμοιβή ή στο μισθό της εργασίας.

6. Από τη στιγμή, που η γη γίνεται ατομική ιδιοκτησία, ο γαιοκτήμονας ζητά ένα μερίδιο σχεδόν για όλο το προϊόν, που ο εργάτης μπορεί να παράγει ή να συλλέξει από τη γη. Η γαιοπρόσοδος του συνιστά την πρώτη αφαίρεση από το προϊόν της εργασίας, που απασχολείται με την καλλιέργεια του εδάφους.

7. Σπάνια συμβαίνει το πρόσωπο που καλλιεργεί το έδαφος να διαθέτει το ίδιο τα μέσα, που θα το συντηρήσουν μέχρι την συγκομιδή. Τα μέσα για τη συντήρησή του γενικά προκαταβάλλονται από το κεφάλαιο κάποιου αφεντικού, του πακτωτή που τον απασχολεί και ο οποίος δεν θα είχε κανένα συμφέρον να τον απασχολήσει, αν δεν επρόκειτο να μοιραστεί μαζί του το προϊόν της εργασίας του ή αν δεν επρόκειτο να ξαναπάρει το κεφάλαιό του μαζί με κάποιο κέρδος. Αυτό το κέρδος συνιστά μια δεύτερη αφαίρεση από το προϊόν της εργασίας, που απασχολείται με την καλλιέργεια του εδάφους.

[...]

11. Το ποιος θα είναι ο συνήθης μισθός της εργασίας, εξαρτάται παντού από το συμβόλαιο, που συνήθως γίνεται μεταξύ των δύο εκείνων μερών, των οποίων τα συμφέροντα δεν είναι με κανένα τρόπο τα ίδια. Οι εργάτες επιθυμούν να πάρουν όσο

γίνεται περισσότερο, τα αφεντικά να δώσουν όσο γίνεται λιγότερα. Οι πρώτοι έχουν την τάση να συνενώνονται, προκειμένου να αυξήσουν, οι τελευταίοι προκειμένου να μειώσουν τους μισθούς της εργασίας.

12. Όμως δεν είναι δύσκολο να προβλέψει κανείς, ποιο από τα δύο μέρη θα πρέπει, υπό κανονικές συνθήκες, να πλεονεκτεί σ' αυτή τη διαμάχη και να εξαναγκάζει το άλλο σε συμβιβασμό με τους δικούς του όρους. Τα αφεντικά, επειδή είναι λιγότερα σε αριθμό, μπορούν να συμπράξουν πολύ πιο εύκολα και, εκτός αυτού, ο νόμος επιτρέπει ή τουλάχιστον δεν απαγορεύει τη σύμπραξή τους, ενώ την απαγορεύει στους εργάτες. Δεν έχουμε καμιά κοινοβουλευτική πράξη κατά της σύμπραξης για τη μείωση της τιμής της εργασίας, όμως πολλές κατά της σύμπραξης για την αύξησή της. Σε όλες αυτές τις διαμάχες τα αφεντικά μπορούν να αντέχουν περισσότερο χρόνο. Ο γαιοκτήμονας, ο πακτωτής, ο μεγαλο-βιοτέχνης ή ο έμπορος, κι αν ακόμη δεν χρησιμοποιούν κανέναν εργάτη, μπορούν γενικά να ζήσουν ένα ή δύο χρόνια με το κεφάλαιο, που έχουν ήδη αποκτήσει. Πολλοί εργάτες δεν θα άντεχαν ούτε μια εβδομάδα. Λίγοι θα άντεχαν ένα μήνα και ούτε ένας δεν θα άντεχε ένα χρόνο χωρίς εργασία. Μακροχρόνια, ο εργάτης μπορεί να είναι εξ ίσου αναγκαίος στο αφεντικό του, όπως και το αφεντικό του σ' αυτόν, αλλά η αναγκαιότητα δεν είναι τόσο άμεση στην τελευταία περίπτωση [...]

13. [...] Παρ' όλο που στη διαμάχη με τους εργάτες τους, τα αφεντικά πρέπει γενικά να πλεονεκτούν, όμως υπάρχει ένα ορισμένο ποσοστό, κάτω του οποίου δεν φαίνεται ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι δυνατό να μειώνεται ο συνήθης μισθός, ούτε καν εκείνος του κατώτατου είδους εργασίας.

[...]

16. Υπάρχουν, όμως, ορισμένες συνθήκες, που είναι ευνοϊκές για τους εργάτες και τους καθιστούν ικανούς να αυξάνουν τους μισθούς τους αισθητά πάνω από αυτό το ποσοστό, εκείνο το χαμηλότερο όριο δηλαδή προς το οποίο θα συμφωνούσε η κοινή αίσθηση περί ανθρωπισμού.

[...]

21. Η ζήτηση για μισθωτούς αυξάνεται αναγκαστικά με την αύξηση του εισοδήματος και του κεφαλαίου κάθε χώρας, και δεν μπορεί ενδεχομένως να αυξηθεί, παρά μόνο κάτω από αυτή την προϋπόθεση. Αύξηση του εισοδήματος και του κεφαλαίου

σημαίνει αύξηση του εθνικού πλούτου. Η ζήτηση για μισθωτούς, επομένως, φυσιολογικά αυξάνει με την αύξηση του εθνικού πλούτου και δεν μπορεί ενδεχομένως να αυξηθεί χωρίς αυτόν.

22. Δεν είναι το πραγματικό απόλυτο μέγεθος του εθνικού πλούτου, αλλά η συνεχής αύξησή του, που προκαλεί μια αύξηση στους εργατικούς μισθούς. Δεν είναι λοιπόν στις πλουσιότερες χώρες που συναντάμε τους υψηλότερους εργατικούς μισθούς, αλλά σ' εκείνες που αναπτύσσονται ταχύτερα ή σ' εκείνες που γίνονται γρήγορα πλούσιες.

[...]

35. Η πραγματική αμοιβή της εργασίας, δηλαδή εκείνη που προμηθεύει τον εργάτη με την πραγματική ποσότητα των αγαθών, που είναι αναγκαία και ευχάριστα για τη ζωή του, αυξήθηκε κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα ίσως σε ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι ο ονομαστικός μισθός. Όχι μόνον τα σιτηρά έγιναν κάπως φτηνότερα, αλλά και πολλά άλλα πράγματα, από τα οποία ο φιλόπονος φτωχός έχει στη διάθεσή του μια μεγάλη και επαρκή ποικιλία τροφίμων, έγιναν πιο φτηνά.

[...]

36. Αυτή η βελτίωση στις συνθήκες διαβίωσης των κατώτερων στρωμάτων του λαού μπορεί να θεωρηθεί σαν πλεονέκτημα ή σαν μειονέκτημα για την κοινωνία; Φαίνεται από την πρώτη ματιά ότι η απάντηση είναι τελείως απλή. Υπηρέτες, ημερομίσθιοι και εργάτες όλων των κατηγοριών, αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος κάθε σύγχρονης πολιτικής κοινωνίας. Όμως, ό,τι βελτιώνει τις συνθήκες των περισσοτέρων δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί σαν μειονέκτημα για το σύνολο. Σίγουρα, καμιά κοινωνία δεν μπορεί να ευημερεί και να ευτυχεί, όταν το μεγαλύτερο μέρος των μελών της είναι φτωχό και εξαθλιωμένο. Δεν είναι, άλλωστε τίποτε άλλο παρά κοινό περι δικαίου αίσθημα το να πρέπει εκείνοι να τρέφουν, ντύνουν και στεγάζουν όλο το σώμα του λαού, να έχουν και αυτοί ένα τέτοιο μερίδιο από το προϊόν της ίδιας τους της εργασίας, ώστε να είναι σε θέση να τρέφονται, να ντύνονται και να στεγάζονται υποφερτά.

[...]

52. Παρ' όλο, που οι μεταβολές στην τιμή της εργασίας όχι μόνον δεν αντιστοιχούν πάντα σ' εκείνες των τιμών των μέσων συντήρησης, αλλά είναι συχνά τελείως αντίθετες, δεν θα πρέπει γι' αυτό να νομίζουμε, ότι η τιμή των μέσων συντήρησης δεν έχει καμιά επίδραση πάνω στην τιμή της εργασίας. Η χρηματική

τιμή της εργασίας ρυθμίζεται αναγκαστικά από δύο συνθήκες: από τη ζήτηση για εργασία και από την τιμή των αγαθών, που είναι αναγκαία και ευχάριστα για τη ζωή. Η ζήτηση για εργασία ανάλογα με το αν αυξάνεται, αν μένει σταθερή ή αν μειώνεται, με το αν δηλαδή προκαλεί αύξηση, στασιμότητα ή μείωση του πληθυσμού, προσδιορίζει την ποσότητα των αγαθών, που είναι αναγκαία για τη ζωή και που πρέπει να δοθούν στον εργάτη. Η χρηματική τιμή της εργασίας προσδιορίζεται από το τι χρειάζεται προκειμένου να αγοραστεί αυτή η ποσότης. Παρ' όλο λοιπόν, που μερικές φορές συμβαίνει η τιμή των μέσων συντήρησης να είναι χαμηλή, ενώ η χρηματική τιμή της εργασίας είναι υψηλή, όμως η τελευταία θα ήταν ακόμα υψηλότερη αν, με δεδομένη τη ζήτηση, η τιμή των μέσων συντήρησης ήταν υψηλή.

53. Επειδή η ζήτηση για εργασία αυξάνεται τις χρονιές ξαφνικής και εξαιρετικής στενότητας, γι' αυτό η χρηματική τιμή της εργασίας στη μία περίπτωση υψώνεται ενώ στην άλλη μειώνεται.

54. Σε χρονιά ξαφνικής και εξαιρετικής αφθονίας, πολλοί εργοδότες έχουν τόσα αποθέματα στα χέρια τους, ώστε να συντηρούν και να απασχολούν ένα μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων απ' όση τον προηγούμενο χρόνο, συχνά μάλιστα περισσότερους απ' όσους μπορούν να έχουν. Εκείνοι λοιπόν, που θέλουν περισσότερους εργάτες ανταγωνίζονται μεταξύ τους, προκειμένου να τους πάρουν, πράγμα που συχνά υψώνει τόσο την πραγματική όσο και την χρηματική τιμή της εργασίας.

55. Το αντίθετο συμβαίνει σε χρονιά ξαφνικής και εξαιρετικής στενότητας [...]

56. Η στενότης κατά τη χρονιά της ακρίβειας, μειώνοντας τη ζήτηση για εργασία, τείνει να μειώσει την τιμή της εργασίας ενώ η υψηλή τιμή των μέσων συντήρησης τείνει να την υψώσει. Αντίθετα η αφθονία κατά τη χρονιά της φθίνειας αυξάνοντας τη ζήτηση, τείνει να υψώσει την τιμή της εργασίας, ενώ η φθίνεια των μέσων συντήρησης τείνει να τη μειώσει. Αν η τιμή των μέσων συντήρησης μεταβάλλεται κανονικά, τότε οι δύο αντίθετες αυτές δυνάμεις αντισταθμίζονται, πράγμα που πιθανόν εξηγεί εν μέρει, γιατί οι μισθοί είναι παντού τόσο σταθερότεροι και διαρκέστεροι από ό,τι η τιμή των μέσων συντήρησης.

57. Η άνοδος των μισθών υψώνοντας το μέρος της τιμής που αναλύεται σε μισθούς, υψώνει αναγκαστικά την τιμή πολλών εμπορευμάτων, κι έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση της κατανάλωσής τους τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Όμως η

ίδια αυτή αιτία, που υψώνει τους εργατικούς μισθούς, η αύξηση δηλαδή του κεφαλαίου, τείνει να αυξήσει και τις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας και να καταστήσει ικανή μια μικρότερη ποσότητα εργασίας να παράγει μεγαλύτερο έργο. Ο ιδιοκτήτης του κεφαλαίου, ο οποίος απασχολεί ένα μεγάλο αριθμό εργατών, επιδιώκει αναγκαστικά προς το συμφέρον του να επιτύχει ένα τέτοιο καταμερισμό εργασίας και μια τέτοια κατανομή της απασχόλησης, ώστε να είναι σε θέση να παράγει τη μεγαλύτερη δυνατή ποσότητα έργου. Για τον ίδιο λόγο, επιδιώκει να προμηθεύσει τους εργάτες με τα καλύτερα μηχανήματα που μπορεί αυτός ή εκείνοι να φαντάστούν. Αυτό που συμβαίνει με τους εργάτες ενός μεμονωμένου εργοστασίου, συμβαίνει, για τους ίδιους λόγους, και με τους εργάτες όλης της κοινωνίας. Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός τους, τόσο περισσότερο καταμερίζονται φυσιολογικά σε διάφορες κατηγορίες και υποκατηγορίες απασχόλησης. Επειδή άλλωστε, περισσότερα μυαλά ασχολούνται με την ανακάλυψη πιο πρόσφορων μηχανημάτων για την εκτέλεση της εργασίας, γι' αυτό και η πιθανότητα να τα ανακαλύψουν είναι μεγαλύτερη. Λόγω, λοιπόν, αυτών των βελτιώσεων, πολλά αγαθά έρχονται και παράγονται με τόσο λιγότερη εργασία από όση πριν, ώστε η άνοδος της τιμής της εργασίας να ισοφαρίζεται με το παραπάνω, λόγω της εξοικονόμησης εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Η γαιοπρόσοδος
[...]

Συμπεράσματα εκ του κεφαλαίου

1. Θα κλείσω αυτό το μεγάλο κεφάλαιο με την παρατήρηση, ότι κάθε βελτίωση στις συνθήκες της κοινωνίας τείνει, άμεσα ή έμμεσα, να υψώσει την πραγματική γαιοπρόσοδο, να αυξήσει τον πραγματικό πλούτο του γαιοκτήμονα, την ικανότητά του να

αγοράζει την εργασία ή το προϊόν της εργασίας άλλων ανθρώπων.

2. Η επέκταση της βελτίωσης και της καλλιέργειας του εδάφους τείνει να αυξάνει τη γαιοπρόοδο άμεσα. Το μεριδίο του γαιοκτήμονα στο προϊόν αναγκαστικά αυξάνεται με την αύξηση του προϊόντος.

3. Η άνοδος της πραγματικής τιμής μερικών αγροτικών προϊόντων, η οποία είναι πρώτα το αποτέλεσμα της επέκτασης της βελτίωσης και της καλλιέργειας του εδάφους και ύστερα η αιτία για μία ακόμη μεγαλύτερη επέκταση, η άνοδος της τιμής των βοοειδών, παραδείγματος χάρη, τείνει επίσης να υψώνει τη γαιοπρόοδο άμεσα και σε ακόμη μεγαλύτερη αναλογία. Η πραγματική αξία του μεριδίου του γαιοκτήμονα, η πραγματική του εξουσία πάνω στην εργασία άλλων ανθρώπων, ανέρχεται όχι μόνο με την άνοδο της πραγματικής αξίας της παραγωγής, αλλά ανέρχεται με την άνοδο αυτή και η αναλογία αυτού του μεριδίου στο σύνολο της παραγωγής. Η παραγωγή αυτή, για τη συλλογή της, δεν χρειάζεται περισσότερη εργασία από όση προηγουμένως. Αρκεί, λοιπόν, μία μικρότερη αναλογία, για να αντικαταστήσει το κεφάλαιο που απασχολεί αυτή την εργασία, μαζί με τα κανονικά κέρδη. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να ανήκει στο γαιοκτήμονα μια μεγαλύτερη αναλογία από την παραγωγή αυτή.

4. Όλες εκείνες οι βελτιώσεις στις παραγωγικές δυνάμεις της εργασίας, που τείνουν άμεσα να μειώνουν την πραγματική τιμή των βιομηχανικών προϊόντων, τείνουν έμμεσα να υψώνουν την πραγματική γαιοπρόοδο. Ο γαιοκτήμονας ανταλλάσσει με βιομηχανικά προϊόντα εκείνο το μέρος των προϊόντων του, που είναι πάνω και πέραν της δικής του κατανάλωσης, ή, πράγμα που είναι το ίδιο, ανταλλάσσει την τιμή αυτού του μέρους με βιομηχανικά προϊόντα. Οτιδήποτε μειώνει την πραγματική τιμή των τελευταίων, υψώνει εκείνη των πρώτων. Μία ίση ποσότητα των πρώτων καθίσταται έτσι ισοδύναμη με μια μεγαλύτερη ποσότητα των τελευταίων και ο γαιοκτήμονας μπορεί τώρα να αγοράζει περισσότερα χρήσιμα αγαθά, στολίδια ή είδη πολυτελείας, απ' ό,τι πριν.

5. Κάθε αύξηση του πραγματικού πλούτου της κοινωνίας, κάθε αύξηση της ποσότητας χρήσιμης εργασίας, που η κοινωνία απασχολεί, τείνει έμμεσα να υψώνει την πραγματική γαιοπρόοδο. Μία ορισμένη αναλογία αυτής της εργασίας φυσιολογικά πηγαίνει στη γη. Ένας μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων και

ζώων ασχολείται με την καλλιέργεια της γης, η παραγωγή αυξάνεται με την αύξηση του κεφαλαίου και η πρόσδοδος αυξάνει με την αύξηση της παραγωγής.

6. Οι αντίθετες συνθήκες, η παραμέληση δηλαδή της καλλιέργειας και της βελτίωσης, η πτώση της πραγματικής τιμής κάθε αγροτικού προϊόντος, η άνοδος της πραγματικής τιμής των βιομηχανικών προϊόντων, λόγω της παρακμής στη βιοτεχνία και στη βιομηχανία, η πτώση του πραγματικού πλούτου της κοινωνίας, όλα αυτά τείνουν, αντίθετα, να μειώνουν την πραγματική γαιοπρόοδο, να ελαττώνουν τον πραγματικό πλούτο του γαιοκτήμονα, να περιορίζουν την ικανότητά του να αγοράζει την εργασία ή το προϊόν της εργασίας άλλων ανθρώπων.

7. Η συνολική ετήσια παραγωγή εκ της γης και της εργασίας κάθε χώρας ή, πράγμα που είναι το ίδιο, η συνολική τιμή αυτής της ετήσιας παραγωγής, διαιρείται, όπως έχω ήδη παρατηρήσει, φυσιολογικά σε τρία μέρη: τη γαιοπρόοδο, τους μισθούς της εργασίας και τα κέρδη του κεφαλαίου και αποτελεί το εισόδημα για τρεις διαφορετικές τάξεις ανθρώπων: για εκείνους που ζουν από την πρόοδο, για εκείνους που ζουν από τους μισθούς και για εκείνους που ζουν από τα κέρδη. Αυτές είναι οι τρεις μεγάλες, πρωταρχικές και συστατικές τάξεις κάθε πολιτισμένης κοινωνίας, από το εισόδημα των οποίων προέρχεται τελικά και το εισόδημα κάθε άλλης τάξης.

8. Το συμφέρον της πρώτης από τις τρεις μεγάλες αυτές τάξεις, φαίνεται από αυτό που μόλις πριν είπαμε, πως είναι ανυπόφορο και αναπόσπαστα συνδεδεμένο με το γενικό συμφέρον της κοινωνίας. Οτιδήποτε προωθεί ή παρεμποδίζει το ένα, αναγκαστικά προωθεί ή παρεμποδίζει και το άλλο. Όταν η κυβέρνηση συσκέπτεται επί θεμάτων που αφορούν εμπορικές ή διοικητικές ρυθμίσεις, οι γαιοκτήμονες δεν μπορούν να την παραπλανήσουν με σκοπό την προαγωγή των ιδιωτικών συμφερόντων της τάξης τους τουλάχιστον, στο βαθμό, που αυτοί έχουν ανεκτή γνώση αυτού του συμφέροντος, πράγμα που, όμως, συχνά δεν συμβαίνει. Είναι οι μόνοι από τις τρεις τάξεις, των οποίων το εισόδημα δεν τους στοιχίζει ούτε εργασία ούτε φροντίδα, αλλά έρχεται σ' αυτούς όπως είναι, από μόνο του και ανεξάρτητα από κάθε δικό τους πρόγραμμα ή σχέδιο. Η νωθρότης αυτή, που είναι το φυσικό αποτέλεσμα της άνετης και ασφαλούς θέσης τους, τους καθιστά πολύ συχνά όχι μόνο ανίδεους, αλλά και ανίκανους να χρησιμοποιήσουν το μυαλό τους με τον τρόπο που

χρειάζεται προκειμένου να προβλέψουν και να κατανοήσουν τις συνέπειες μιας κρατικής ρύθμισης.

9. Το συμφέρον της δεύτερης τάξης, αυτών που ζουν από μισθούς, είναι τόσο αυστηρά συνδεδεμένο με το συμφέρον της κοινωνίας, όσο και της πρώτης (τάξης). Ο μισθός του εργάτη, έχει ήδη δείχτει, δεν είναι ποτέ τόσο υψηλός, όσο όταν αυξάνεται διαρκώς η ζήτηση για εργασία ή όταν αυξάνεται σημαντικά κάθε χρόνο η απασχολούμενη ποσότητα. Όταν ο πραγματικός αυτός πλούτος της κοινωνίας μένει στάσιμος, ο μισθός του εργάτη γρήγορα περιτέλλεται, έτσι, που μετά βίας του επιτρέπει να θρέψει μια οικογένεια ή να διατηρεί την τάξη των εργατών. Όταν η κοινωνία βρίσκεται σε ύφεση, ο μισθός πέφτει ακόμα περισσότερο. Η τάξη των ιδιοκτητών μπορεί, με την ευημερία της κοινωνίας, να θγαίνει ίσως περισσότερο κερδισμένη από ό,τι η τάξη των εργατών, όμως δεν υπάρχει άλλη τάξη, που με την ύφεση να υποφέρει σκληρότερα. Όμως, παρ' όλο που το συμφέρον του εργάτη είναι στενά συνδεδεμένο με το συμφέρον της κοινωνίας, [ο εργάτης] είναι ανίκανος και να κατανοήσει αυτό το συμφέρον και να καταλάβει τη σύνδεσή του με το δικό του. Η κατάστασή του δεν του αφήνει χρόνο για να δεχτεί τις απαραίτητες πληροφορίες και η μόρφωση και οι συνήθειές του είναι συχνά τέτοιες, που τον καθιστούν ακατάλληλο να κρίνει, ακόμη και αν ήταν πλήρως ενημερωμένος. Επομένως, η φωνή του ακούγεται πολύ λίγο και λαμβάνεται πολύ λίγο υπ' όψιν κατά τις κρατικές διαβουλεύσεις, εκτός από ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι κήρυγές του ενθαρρύνονται, κατευθύνονται και υποστηρίζονται από τους εργοδότες του, όχι προς το δικό του, αλλά προς το δικό τους συγκεκριμένο συμφέρον.

10. Οι εργοδότες του συνιστούν την τρίτη τάξη, αυτών που ζουν από τα κέρδη. Είναι το κεφάλαιο που επενδύεται χάριν του κέρδους, αυτό που θέτει σε κίνηση το μεγαλύτερο μέρος της χρήσιμης εργασίας κάθε κοινωνίας. Τα προγράμματα και τα σχέδια των εργοδοτών ρυθμίζουν και κατευθύνουν όλες τις πιο ενδιαφέρουσες εργασίες και το κέρδος είναι ο τελικός σκοπός, στον οποίο αποβλέπουν. Όμως το ποσοστό κέρδους, σε αντίθεση με την πρόσοδο και τους μισθούς, δεν ανέρχεται με την ευημερία, ούτε κατέρχεται με την ύφεση της κοινωνίας. Αντίθετα είναι η φυσική του κατάσταση να είναι χαμηλό στις πλούσιες και υψηλό στις φτωχές χώρες και να είναι πάντα στα ύψη σε

χώρες που οδηγούνται ταχύτατα στην καταστροφή. Το συμφέρον αυτής της τρίτης τάξης δεν έχει, λοιπόν, την ίδια σχέση με το γενικό συμφέρον της κοινωνίας, που έχουν οι δύο άλλες. Οι έμποροι και οι μεγαλοβιοτέχνες, σ' αυτή τη τάξη, είναι οι δύο κατηγορίες ανθρώπων, που συνήθως χρησιμοποιούν τα μεγαλύτερα κεφάλαια και που με τον πλούτο τους γίνονται το επίκεντρο της δημοσιότητας. Καθώς σε όλη τους τη ζωή ασχολούνται με προγράμματα και σχέδια, έχουν συχνά οξύτερη νόηση απ' ό,τι οι περισσότεροι γαιοκτήμονες. Καθώς όμως η σκέψη τους βασανίζεται συνήθως μάλλον για το συμφέρον του δικού συγκεκριμένου κλάδου παρά για το συμφέρον της κοινωνίας, η κρίση τους, ακόμη και όταν δίνεται με τη μεγαλύτερη ειλικρίνεια (πράγμα που δεν συμβαίνει πάντα), θα πρέπει να κατευθύνεται περισσότερο από το δικό τους παρά από το γενικό συμφέρον. Η ανωτερότητά τους σε σχέση με τον ευγενή γαιοκτήμονα δεν βρίσκεται τόσο στη γνώση του δημοσίου συμφέροντος, όσο στο ότι γνωρίζουν καλύτερα το δικό τους συμφέρον από ό,τι ο γαιοκτήμονας το δικό του. Μέσω ακριβώς αυτής της μεγαλύτερης επίγνωσης του δικού τους συμφέροντος καταχρώνται τη γενναιοδωρία του γαιοκτήμονα και τον καταφέρνουν να εγκαταλείψει τόσο το δικό του όσο και το δημόσιο συμφέρον, με την απλή αλλά ειλικρινή πεποίθηση, πως το δικό τους συμφέρον και όχι το δικό του ήταν το κοινό συμφέρον. Το συμφέρον όμως αυτών που απασχολούνται με κάθε κλάδο του εμπορίου και της χειροτεχνίας, είναι πάντα από μερικές απόψεις διαφορετικό ή ακόμη και αντίθετο προς το δημόσιο συμφέρον. Οι έμποροι έχουν πάντα συμφέρον να διευρύνουν την αγορά και να περιορίζουν τον ανταγωνισμό. Η διεύρυνση της αγοράς μπορεί συχνά να είναι σύμφωνη με το δημόσιο συμφέρον· αλλά ο περιορισμός του ανταγωνισμού πρέπει πάντοτε να είναι αντίθετος προς αυτό και εξυπηρετεί μόνο τους εμπόρους, εφ' όσον, υψώνοντας τα κέρδη τους παραπάνω από το κανονικό, επιβάλλει προς δική τους οφέλεια ένα παράλογο φόρο σε όλους τους υπόλοιπους συμπολίτες τους. Κάθε πρόταση για κάποιο καινούργιο νόμο ή εμπορική ρύθμιση, που προέρχεται από αυτή την τάξη θα πρέπει πάντα να ακούγεται με μεγάλη επιφύλαξη και δεν θα πρέπει να υιοθετείται ποτέ, αν προηγουμένως δεν έχει εξεταστεί προσεκτικά και επί μακρόν, όχι απλώς με τη μεγαλύτερη δυνατή ευσυνειδησία αλλά και με τη μεγαλύτερη δυνατή καχυποψία. Προέρχεται από μια τάξη ανθρώπων, των οποίων το συμφέρον δεν είναι

ποτέ ακριβώς το ίδιο με του δημοσίου, ανθρώπων οι οποίοι έχουν γενικά συμφέρον να εξαπατούν ή ακόμη και να καταπιέζουν το κοινό και οι οποίοι είχαν αναλόγως πολλές ευκαιρίες και για τα δύο, τόσο για να εξαπατήσουν όσο και για να καταπιέσουν.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Περί συστημάτων πολιτικής οικονομίας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η πολιτική οικονομία, εφ' όσον θεωρηθεί ως κλάδος της επιστήμης ενός πολιτικού ή του νομοθέτη, θέτει δύο διακριτούς στόχους: πρώτον να εξασφαλίσει επαρκή έσοδα ή αγαθά για τη συντήρηση του λαού ή, μάλλον, να καταστήσει το λαό ικανό να εξασφαλίσει από μόνος του αυτά τα έσοδα ή τα αγαθά για τη συντήρησή του· και δεύτερον, να εφοδιάσει το κράτος ή την πολιτεία με έσοδα που επαρκούν για την παροχή δημοσίων υπηρεσιών. Αποσκοπεί (η πολιτική οικονομία εννοείται) στην αύξηση του πλούτου, τόσο του λαού όσο και του κυρίαρχου.

2. Η διαφορετική πρόοδος της ευημερίας σε διαφορετικές εποχές και έθνη έγινε αφορμή να υπάρξουν δύο διαφορετικά συστήματα πολιτικής οικονομίας, σε σχέση με τον τρόπο αύξησης του πλούτου του λαού. Το ένα μπορεί να ονομασθεί το σύστημα του εμπορίου, το άλλο το σύστημα της γεωργίας. Θα επιχειρήσω να εξηγήσω και τα δύο με τη μεγαλύτερη δυνατή πληρότητα και ακρίβεια και θα ξεκινήσω με το σύστημα του εμπορίου. Αυτό είναι το σύγχρονο σύστημα, και γίνεται καλύτερα κατανοητό σε σχέση με τη χώρα μας και την εποχή μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Περί των αγροτικών συστημάτων ή περί εκείνων των συστημάτων πολιτικής οικονομίας, τα οποία παριστούν το προϊόν της γης ως τη μοναδική ή την κύρια πηγή εσόδων και πλούτου κάθε χώρας

[...]

48. Ο σπουδαιότερος και σημαντικότερος κλάδος του εμπορίου για κάθε έθνος, όπως έχει παρατηρηθεί, είναι εκείνος που

λαμβάνει χώρα ανάμεσα στους κατοίκους της πόλης και σ' εκείνους της υπαίθρου. Οι κάτοικοι της πόλης αντλούν από την υπαίθρο το ακατέργαστο προϊόν που συνιστά την πρώτη ύλη για την εργασία τους αλλά και τα μέσα συντήρησής τους· και ως αντίτιμο γι' αυτό το ακατέργαστο προϊόν πληρώνουν στην υπαίθρο ένα ορισμένο ποσοστό από αυτό, επεξεργασμένο κι έτοιμο για άμεση χρήση. Η ανταλλαγή που γίνεται ανάμεσα σ' αυτές τις δύο διαφορετικές κατηγορίες ανθρώπων, είναι σε τελική ανάλυση ανταλλαγή μιας ορισμένης ποσότητας ακατέργαστου προϊόντος έναντι μιας ορισμένης ποσότητας προϊόντος που έχει μεταποιηθεί από τις βιοτεχνίες. Συνεπώς, όσο πιο ακριβό είναι το τελευταίο, τόσο πιο φτηνό είναι το πρώτο· κι οτιδήποτε σε κάθε χώρα τείνει στην αύξηση της τιμής του βιοτεχνικού προϊόντος της γης κι ως εκ τούτου τείνει στην αποθάρρυνση της γεωργίας. Όσο μικρότερη είναι η ποσότητα του βιοτεχνικού προϊόντος ή, πράγμα που είναι ισοδύναμο, η τιμή μιας δεδομένης ποσότητας ακατέργαστου προϊόντος, τόσο μικρότερη είναι η ανταλλακτική αξία αυτής της δεδομένης ποσότητας ακατέργαστου προϊόντος· και τόσο λιγότερη είναι η ενθάρρυνση που έχει είτε ο γαιοκτήμονας για να αυξήσει αυτή την ποσότητα με τη δελτίαση ή ο καλλιεργητής με την καλλιέργεια της γης. Επιπλέον οτιδήποτε τείνει σε κάθε χώρα να περιορίσει τον αριθμό των χειροτεχνών και των βιοτεχνών, τείνει και στον περιορισμό της εγχώριας αγοράς, της πιο σημαντικής απ' όλες τις αγορές για το ακατέργαστο προϊόν της γης, κι ως εκ τούτου τείνει ν' αποθαρρύνει ακόμα περισσότερο τη γεωργία.

49. Εκείνα τα συστήματα, λοιπόν, τα οποία προτιμώντας τη γεωργία απ' όλες τις άλλες παραγωγικές απασχολήσεις, θέτουν φραγμούς κι εμπόδια στη βιοτεχνία και στο εξωτερικό εμπόριο για να την προωθήσουν, πράττουν ενάντια στον ίδιο το στόχο που έχουν θέσει κι εμμέσως αποθαρρύνουν αυτό το είδος της παραγωγικής δραστηριότητας που εννοούν να προωθήσουν. Μέχρι τώρα είναι ίσως περισσότερο ασυνεπές κι από το μερκαντιστικό σύστημα. Αφού αυτό το σύστημα, ενθαρρύνοντας τη βιοτεχνία και το εξωτερικό εμπόριο περισσότερο από τη γεωργία, στρέφει ένα ορισμένο ποσοστό του κεφαλαίου της κοινωνίας από μια περισσότερο πλεονεκτική σε μια λιγότερο πλεονεκτική παραγωγική δραστηριότητα. Αλλά παρ' όλα αυτά στην πραγματικότητα ενθαρρύνει την παραγωγική δραστηριότητα που εννοεί

να ενθαρρύνει. Ενώ, αντίθετα, τα αγροτικά συστήματα, στην πραγματικότητα αποθαρρύνουν το είδος της παραγωγικής δραστηριότητας που φαίνεται να εννοούν.

50. Συμβαίνει λοιπόν έτσι ώστε κάθε σύστημα που επιχειρεί, με εξαιρετικές ενθαρρύνσεις, είτε να στρέψει προς ένα ιδιαίτερο είδος παραγωγικής δραστηριότητας ένα μερίδιο του κεφαλαίου της κοινωνίας μεγαλύτερο απ' αυτό που θα στρεφόταν σε φυσικό σύστημα είτε, με εξαιρετικούς φραγμούς, να αποσπάσει από ένα ιδιαίτερο είδος παραγωγικής δραστηριότητας κάποιο μέρος του κεφαλαίου που με άλλους όρους θα απασχολείτο εκεί· κάθε τέτοιο σύστημα λοιπόν στην πραγματικότητα ανατρέπει αυτό το μεγάλο σκοπό που εννοεί να προωθήσει. Αντί να επιταχύνει, καθυστερεί την πρόοδο της κοινωνίας προς τον αληθινό πλούτο και το μεγαλείο· και αντί ν' αυξήσει, συρρικνώνει την πραγματική αξία του ετήσιου προϊόντος της γης και της εργασίας.

51. Εφ' όσον, λοιπόν, όλα τα συστήματα, είτε αυτά που εκφράζουν προτιμήσεις είτε εκείνα που επιβάλλουν φραγμούς, παραμερισθούν εντελώς, εγκαθιδρύεται με δική του προαίρεση το προφανές κι απλό σύστημα της φυσικής ελευθερίας. Κάθε άνθρωπος, στο βαθμό που δεν παραβιάζει τους νόμους της δικαιοσύνης, αφήνεται τελείως ελεύθερος να επιδιώκει το συμφέρον του με το δικό του τρόπο και να φέρει την παραγωγική του δραστηριότητα και το κεφάλαιό του σε ανταγωνισμό μ' εκείνα κάθε άλλου ανθρώπου ή τάξης. Ο κυρίαρχος απελευθερώνεται εντελώς από ένα καθήκον, η εκτέλεση του οποίου θα τον εξέθετε πάντοτε σε αναρίθμητες πλάνες, ενώ για την προσήκουσα και ορθή εκτέλεση του καμιά ανθρώπινη σοφία ή γνώση δεν θα ήταν αρκετή· κι είναι αυτό το καθήκον της επίβλεψης της παραγωγικής δραστηριότητας των ανθρώπων στην ιδιωτική τους ζωή και του προσανατολισμού αυτής της δραστηριότητας προς εκείνες τις απασχολήσεις που είναι οι πλέον αρμοζουσες προς το συμφέρον της κοινωνίας. Σύμφωνα με το σύστημα της φυσικής ελευθερίας, ο κυρίαρχος έχει μόνο τρία καθήκοντα να επιτελέσει· τρία καθήκοντα μεγάλης σπουδαιότητας, πράγματι, αλλ' ωστόσο απλά και κατανοητά απ' τον κοινό νου: πρώτον, το καθήκον της προστασίας της κοινωνίας από τη βία και την εισβολή άλλων ανεξαρτήτων κοινωνιών· δεύτερον, το καθήκον της κατά το δυνατό προστασίας κάθε μέλους της κοινωνίας από την αδικία ή την καταπίεση κάθε άλλου μέλους της ή, μ' άλλα λόγια, το καθήκον της εγκαθίδρυσης μιας ακριβούς δημόσιας

υπηρεσίας δικαιοσύνης και τρίτον το καθήκον της κατασκευής και συντήρησης ορισμένων δημόσιων έργων κι ορισμένων δημόσιων θεσμών, των οποίων η κατασκευή και συντήρηση δεν είναι δυνατό ν' αφηθεί στο συμφέρον κάποιου ατόμου ή ενός μικρού αριθμού ατόμων· επειδή το κέρδος δεν θα μπορούσε ποτέ ν' αντισταθμίσει τη δαπάνη κάποιου ατόμου ή ενός μικρού αριθμού ατόμων, μολονότι συχνά αντισταθμίζει με το παραπάνω τη δαπάνη σε μια πολυάριθμη κοινωνία.

52. Η προσήκουσα επιτέλεση αυτών των καθηκόντων εκ μέρους του κυρίαρχου προϋποθέτει κατ' ανάγκη μια ορισμένη δαπάνη· κι αυτή η δαπάνη με τη σειρά της προϋποθέτει κατ' ανάγκη ορισμένα έσοδα για τη χρηματοδότησή της. Στο επόμενο βιβλίο, επομένως, θα επιχειρήσω να εξηγήσω: πρώτον, ποιες είναι οι αναγκαίες δαπάνες του κυρίαρχου ή της πολιτείας· επίσης ποιες απ' αυτές τις δαπάνες πρέπει να πληρωθούν με τη γενική συνεισφορά όλης της κοινωνίας και ποιες απ' αυτές πρέπει να πληρωθούν από κάποιο ιδιαίτερο μέρος της κοινωνίας ή από κάποια ιδιαίτερα μέλη της. Δεύτερον, ποιες είναι οι διαφορετικές μέθοδοι με τις οποίες όλη η κοινωνία μπορεί να συνεισφέρει για την πληρωμή των δαπανών που επιβάλλονται σ' όλη την κοινωνία καθώς και ποια είναι τα κύρια πλεονεκτήματα και οι δυσκολίες κάθε μιας απ' αυτές. Και τρίτον, ποιοι είναι οι λόγοι και οι αιτίες που έχουν ωθήσει σχεδόν όλες τις σύγχρονες κυβερνήσεις να υποθηκεύσουν κάποιο μέρος απ' αυτά τα έσοδα ή να συνάψουν χρέη, καθώς και ποιες είναι οι επιπτώσεις αυτών των χρεών στον πραγματικό πλούτο, στο ετήσιο προϊόν της γης και της εργασίας της κοινωνίας. Συνεπώς το βιβλίο που ακολουθεί, φυσιολογικά διαιρείται σε τρία κεφάλαια.

ΠΕΜΠΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Περί των εσόδων του κυρίαρχου ή της πολιτείας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Περί των δαπανών του κυρίαρχου ή της πολιτείας

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Περί της δαπάνης για άμυνα

[...]

41. Οι άνθρωποι που εμφορούνται από αρχές προανατολισμένες προς το ιδεώδες μιας πολιτείας έχουν εκφράσει τη δυσπιστία τους για ένα μόνιμο στρατό, επειδή ένας μόνιμος στρατός είναι επικίνδυνος για την ελευθερία. Οπωσδήποτε κάτι τέτοιο συμβαίνει σ' εκείνες τις περιπτώσεις όπου το συμφέρον του στρατηγού και των αξιωματικών δεν συνδέεται κατ' ανάγκη με τη στήριξη του συντάγματος του κράτους. Ο μόνιμος στρατός του Καίσαρα κατέστρεψε τη Ρωμαϊκή Πολιτεία. Ο μόνιμος στρατός του Κρόμβελ έβγαλε το Μακρόβιο Κοινοβούλιο έξω στα πεδία των μαχών. Αλλά σε περιπτώσεις όπου ο κυρίαρχος ο ίδιος είναι στρατηγός και οι ευγενείς και αριστοκράτες (nobility and gentry) της χώρας είναι οι κύριοι αξιωματικοί του στρατού· σε περιπτώσεις όπου η στρατιωτική δύναμη τίθεται υπό τις διαταγές εκείνων που έχουν μεγάλο συμφέρον να υποστηρίξουν την πολιτική εξουσία, αφού οι ίδιοι έχουν και το μεγαλύτερο μερίδιο αυτής της εξουσίας, τότε ένας μόνιμος στρατός δεν είναι δυνατό να αποβεί ποτέ επικίνδυνος για την ελευθερία. Αντίθετα, σε μερικές περιπτώσεις, μπορεί να ευνοήσει την ελευθερία. Η ασφάλεια που παρέχει στον κυρίαρχο κάνει περιττή εκείνη την ενοχλητική δυσπιστία η οποία, σε μερικές σύγχρονες πολιτείες, φαίνεται να επιβλέπει και τις παραμικρές πράξεις και να είναι πάντοτε έτοιμη να διαταράξει την ειρήνη κάθε πολίτη. Εκεί

όπου η ασφάλεια του άρχοντα, μολονότι υποστηρίζεται από την αφρόκρεμα των ανθρώπων της χώρας, μπορεί να τεθεί σε κίνδυνο από κάθε λαϊκή δυσαρέσκεια· εκεί όπου η παραμικρή εξέγερση μπορεί σε λίγες ώρες να προξενήσει μια μεγάλη επανάσταση, [εκεί] όλη η εξουσία της κυβέρνησης πρέπει να ενεργοποιηθεί για να καταπιέσει και να τιμωρήσει κάθε ψίθυρο και διαμαρτυρία εναντίον της. Αντίθετα για έναν κυρίαρχο που αισθάνεται ότι υποστηρίζεται, όχι μόνον από τη φυσική αριστοκρατία της χώρας, αλλά κι από έναν εύρυθμο μόνιμο στρατό, οι πιο αδέξιες κι οι πιο αβάσιμες και οι πιο ακόλαστες διαμαρτυρίες προξενούν μικρή μόνο αναταραχή. Ο κυρίαρχος μπορεί με ασφάλεια να τις συγχωρήσει ή να τις αγνοήσει, κι είναι η συνειδητοποίηση της δικής του υπεροχής που τον προδιαθέτει να κάνει κάτι τέτοιο. Αυτός ο βαθμός ελευθερίας που προσεγγίζει την ελευθεριότητα μπορεί να γίνει ανεκτός μόνο σε χώρες όπου ο κυρίαρχος είναι εξασφαλισμένος από έναν εύρυθμο μόνιμο στρατό. Μόνο σ' αυτές τις χώρες η δημόσια ασφάλεια δεν απαιτεί να δοθεί στον κυρίαρχο η χρήση κατά τη διακριτική του ευχέρεια κάθε εξουσίας με σκοπό να καταπιέσει ακόμη και την πιο ασήμαντη εκδήλωση αυτής της ελευθεριότητας.

42. Συνεπώς, το πρώτο καθήκον του κυρίαρχου, αυτό της άμυνας της κοινωνίας από τη βία και αδικία άλλων ανεξαρτήτων κοινωνιών, απαιτεί ολοένα και περισσότερες δαπάνες, καθώς η κοινωνία γίνεται ολοένα και περισσότερο πολιτισμένη. Η στρατιωτική δύναμη της κοινωνίας, η οποία αρχικά δεν κόστιζε καθόλου στον κυρίαρχο, είτε σε περιόδους ειρήνης είτε σε περιόδους πολέμου, πρέπει, καθώς προοδεύει η βελτίωση, πρώτα να συντηρηθεί από τον κυρίαρχο σε περιόδους πολέμου και κατόπιν ακόμα και σε περιόδους ειρήνης.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Περί της δαπάνης για δημόσια έργα και δημόσιους θεσμούς

ΕΝΟΤΗΤΑ II

Περί της δαπάνης για θεσμούς που αποβλέπουν στην εκπαίδευση των νέων

[...]

48. Οφείλει, άραγε, το δημόσιο, να μην ενδιαφέρεται καθόλου για την εκπαίδευση του λαού; Ή εφ' όσον οφείλει να δείξει κάποιο ενδιαφέρον, ποια είναι εκείνα τα διαφορετικά μέρη της εκπαίδευσης για τα οποία οφείλει να ενδιαφερθεί σε σχέση με τις διαφορετικές τάξεις του λαού; Και με ποιον τρόπο οφείλει να επιδείξει αυτό το ενδιαφέρον;

49. Σε μερικές περιπτώσεις η κατάσταση της κοινωνίας θέτει κατ' ανάγκη το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων σε συνθήκες τέτοιες που τους επιτρέπουν να διαμορφώσουν φυσικά, και χωρίς την παρέμβαση της κυβέρνησης, σχεδόν όλες τις ικανότητες και αρετές που απαιτεί ή ίσως αποδέχεται αυτή η κατάσταση της κοινωνίας. Σε άλλες περιπτώσεις η κατάσταση της κοινωνίας δεν θέτει το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων σε παρόμοιες συνθήκες, οπότε κάποια παρέμβαση εκ μέρους της κυβέρνησης είναι αναγκαία για ν' αποτρέψει τη σχεδόν ολοκληρωτική διαφθορά και εκφυλισμό του μεγάλου μέρους του λαού.

50. Με την πρόοδο του καταμερισμού της εργασίας, η απασχόληση του μεγαλύτερου μέρους εκείνων που ζουν από την εργασία τους, δηλαδή του μεγάλου μέρους του λαού, περιορίζεται σε πολύ λίγες απλές δραστηριότητες· συχνά σε μία ή δύο. Όμως η νοητική ικανότητα του μεγαλύτερου μέρους των ανθρώπων διαμορφώνεται αναγκαστικά από τις συνθήκες και καθημερινές απασχολήσεις τους. Ο άνθρωπος που ξοδεύει όλη τη ζωή του εκτελώντας μερικές απλές δραστηριότητες, των οποίων τ' αποτελέσματα είναι ίσως πάντοτε τα ίδια ή σχεδόν τα ίδια, δεν έχει την ευκαιρία ν' ασκήσει τη νοητική του ικανότητα ή ν' ασκήσει την εφευρετικότητα του μυαλού του για να βρει τα

κατάλληλα μέσα για να ξεπεράσει δυσκολίες που ποτέ δεν συμβαίνουν. Συνεπώς χάνει φυσιολογικά τη συνήθεια μιας τέτοιας άσκησης κι εν γένει γίνεται τόσο θλάκας και αμαθής όσο είναι δυνατό ν' αποβλακωθεί ένα ανθρώπινο ον. Η νάρκη του μυαλού του τον καθιστά όχι μόνο ανίκανο να εντρυφήσει ή να λάβει μέρος σε μια έλλογη συζήτηση, αλλά κι ανίκανο να νιώσει κάθε αξιότιμο, ευγενές και τρυφερό συναίσθημα και συνεπώς ανίκανο να κρίνει για ζητήματα που αφορούν πολλά, ακόμα και τα πιο συνηθισμένα, καθήκοντα της ιδιωτικής ζωής. Είναι εντελώς ανίκανος να κρίνει για τα μεγάλα και πλατιά συμφέροντα της χώρας του· κι εκτός εάν έχει υποχρεωθεί, είναι εξ ίσου ανίκανος να υπερασπίσει τη χώρα του σε περίοδο πολέμου. Η ομοιομορφία της στατικής του ζωής φθείρει φυσιολογικά το σφρίγος του μυαλού του και τον κάνει να βλέπει με απέχθεια, τη μη-κανονική, ανασφαλή και περιπετειώδη ζωή του στρατιώτη. Φθείρει ακόμη και τη δραστηριότητα του σώματός του και τον καθιστά ανίκανο να ασκήσει τη σωματική του δύναμη με σθένος και καρτερικότητα, σ' οποιαδήποτε άλλη απασχόληση εκτός απ' αυτή στην οποία έχει ανατραφεί. Η δεξιότητα που αποκτά για την άσκηση του ιδιαίτερου επαγγέλματός του φαίνεται, κατ' αυτό τον τρόπο, να γίνεται σε βάρος των νοητικών, κοινωνικών και πολεμικών αρετών του. Αλλά σε κάθε προοδευμένη και πολιτισμένη κοινωνία αυτή είναι η κατάσταση στην οποία οι φτωχοί εργαζόμενοι, δηλαδή το μεγάλο μέρος του λαού, περιέχονται κατ' ανάγκη, εκτός εάν η κυβέρνηση λάβει κάποια μέτρα για να αποτρέψει κάτι τέτοιο.

[...]

54. Αλλά μολονότι οι κοινοί άνθρωποι (common people) δεν μπορούν, σε κάθε πολιτισμένη κοινωνία, να έχουν μια εκπαίδευση τόσο καλή όσο οι άνθρωποι κάποιας ανώτερης και πλουσιότερης τάξης (people of some rank and fortune), τα περισσότερα ουσιώδη μέρη της εκπαίδευσης ωστόσο, ανάγνωση, γραφή και ικανότητα μαθηματικών υπολογισμών, μπορούν να αποκτηθούν σε τόσο νεαρή ηλικία, ώστε το μεγαλύτερο μέρος ακόμη κι εκείνων, που πρόκειται ν' ασχοληθούν με τα πιο ταπεινά επαγγέλματα, να έχει τον καιρό ν' αποκτήσει αυτή την εκπαίδευση πριν ασχοληθεί μ' αυτά τα επαγγέλματα. Με μια πολύ μικρή δαπάνη το δημόσιο μπορεί να διευκολύνει, να ενθαρρύνει κι ακόμη να επιβάλει σ' όλο σχεδόν το λαό, την ανάγκη να αποκτήσει αυτά τα περισσότερα ουσιώδη μέρη της εκπαίδευσης.

JOHN STUART MILL

Αρχές της πολιτικής οικονομίας*

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

Σε κάθε τομέα των ανθρωπίνων υποθέσεων η πρακτική από μακρού προηγείται της επιστήμης: η συστηματική έρευνα των τρόπων που δρουν οι φυσικές δυνάμεις είναι το βραδύ προϊόν μιας μακράς πορείας προσπαθειών να χρησιμοποιηθούν οι δυνάμεις αυτές για πρακτικούς σκοπούς. Αντίστοιχα, η σύλληψη της πολιτικής οικονομίας ως επιστημονικού κλάδου είναι εντελώς σύγχρονη· ωστόσο, το αντικείμενο στο οποίο έντρυφούν οι έρευνες της ανέκαθεν συνιστούσε κατ' ανάγκη ένα από τα πρωταρχικά πρακτικά συμφέροντα των ανθρώπων και σε ορισμένες εποχές, εκείνο που αδικαιολόγητα απορροφούσε όλη την προσοχή.

Το αντικείμενο αυτό είναι ο πλούτος. Οι συγγραφείς της πολιτικής οικονομίας πρεσβεύουν ότι διδάσκουν ή ερευνούν τη φύση του πλούτου και τους νόμους της παραγωγής και της διανομής του: σ' αυτό συμπεριλαμβάνονται, άμεσα ή έμμεσα, όλες οι αιτίες που προκαλούν την ευημερία ή το αντίστροφο, της ανθρωπότητας ή κάθε κοινωνίας ανθρωπίνων όντων, σε αναφορά με το γενικό αυτό αντικείμενο της ανθρωπίνης επιθυμίας. Με τούτο δεν εννοούμε ότι κάθε πραγματεία περί πολιτικής οικονομίας είναι σε θέση να πραγματευτεί ή ακόμη ν' απαριθμήσει όλες αυτές τις αιτίες, αλλά ότι αναλαμβάνει να εκθέσει όλα όσα είναι γνωστά σχετικά με τους νόμους και τις αρχές λειτουργίας τους.

Οι πάντες έχουν μιαν ιδέα, επαρκώς ορθή για συνήθεις σκοπούς, σχετικά με το νόημα του πλούτου. Οι έρευνες που αναφέρονται σ' αυτόν δεν διατρέχουν κανέναν κίνδυνο να περιπλε-

* Το κείμενο αυτό αποτελεί την *Εισαγωγή των Principles of Political Economy* του J.S. Mill (Πρώτη έκδοση 1848). Απόδοση στα ελληνικά: Μ. Αγγελίδης.